

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**R. P. Adami Contzen E Societate Iesv, SS. Theol. Doct.
Commentaria In Qvatvor Sancta Iesv Christi Evangelia**

Contzen, Adam

Coloniæ Agrippinæ, M.DC.XXVI

Capvt Secvndvm.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-82999](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-82999)

Primogeni-
tus est quis
quis primus
nascitur.

§. 2. Alterum Heluidii argumentum est, Christum vocari primogenitum, fratres igitur habuisse, alioqui futurum fuisse vnigenitum.

Hieronymi responsio est. Primogenitum etiam dici qui est vnigenitus; omnem vnigenitum esse primogenitum. Sic enim vocari eum, non modo post quem nati sunt fratres, sed etiam ante quem nullus est natus. Num. 18. 15. tota res definitur. Quicquid primum erumpit ē vulua cuncta carnis, quam offerunt Domino, siue ex hominibus, siue de pecoribus fuerit, cuius fuerit: ita

duntaxat, vt pro hominis primogenito precium accipias. Pp. la megenitum autem bouis & ouis non facies redimi. Vocantur ergo primogeniti, בְּרִיכָה בְּרִיכָה omnis apertio vulue, ideoque בְּרִיכָה בְּרִיכָה vt primogenita, vel offeruntur, vel redimuntur, non exspectato sequentium ortu. Ita & Christus in templo offertur, tanquam primogenitus. Quin & in Agypto occisa sunt omnia primogenita, etiam si vnigenita fuerint. Ex quo concludimus hanc etiam obiectionem ex Heluidiana imperitia natam esse.

CAPVT II.

Luc. 2. a. 7.

Mich. 5. a. 2.
Ioan. 7. f. 42.

Pf. 71. b. 10.

Osec. 11. a. 2.

Ier. 31. d. 5.

EM ergo natus esset Iesus in Bethlechem Iuda, in diebus Herodis Regis, ecce Magi ab Oriente venerunt Ierosolymam, 2. dicentes: Vbi est qui natus est Rex Iudeorum? vidimus enim stellam eius in Oriente, & venimus adorare eum. 3. Audiens autem Herodes Rex, turbatus est, & omnis Ierosolyma cum illo. 4. Et congregans omnes Principes Sacerdotum, & Scribas populi, sciscitabatur ab eis, ubi Christus nasceretur. 5. At illi dixerunt ei, in Bethlechem Iuda: Sic enim scriptum est per Prophetam. 6. Et tu Bethlechem terra Iuda, nequaquam minima es in principibus Iuda: ex te enim exiet Dux, qui regat populum meum Israel. 7. Tunc Herodes clam vocatis Magis diligenter didicit ab eis tempus stelle que apparuit eis. 8. & mittens illos in Bethlechem, dixit: Ite, & interrogate diligenter de puero: & cum inueneritis, renunciate mihi, vt & ego veniens adorem eum. 9. Qui cum audissent Regem, abierunt, & ecce stella, quam viderant in Oriente, antecedebat eos, vsque dum veniens staret supra, ubi erat puer. 10. Videntes autem stellam gausi sunt gaudio magno valde. 11. Et intrantes domum, inuenerunt puerum, cum Maria matre eius, & procidentibus adorauerunt eum: & apertis thesauris suis obulerunt ei munera, aurum, thus, & myrrham. 12. Et responso accepto in somnis ne redirent ad Herodem, per aliam viam reuersi sunt in regionem suam. 13. Qui cum recessissent, ecce angelus Domini apparuit in somnis Ioseph, dicens: Surge, & accipe puerum, & matrem eius, & fuge in Agyptum, & esto ibi vsque dum dicam tibi. Futurum est enim vt Herodes querat puerum, ad perdendum eum. 14. Qui consurgens accepit puerum & matrem eius nocte, & secessit in Agyptum. 15. & erat ibi vsque ad obitum Herodis: vt impleretur quod dictum est a Domino per Prophetam dicentem: Ex Agypto vocaui filium meum. 16. Tunc Herodes videns quoniam illud esset a Magis, iratus est valde, & mittens occidit omnes pueros, qui erant in Bethlechem, & in omnibus finibus eius a bimatu & infra secundum tempus, quod exquisierat a Magis. 17. Tunc adimpletum est quod dictum est per Ieremiam Prophetam dicentem. 18. Vox in Rama audita est, ploratus, & ululatus multus, Rachel plorans filios suos, & noluit consolari, quia non sunt. 19. Defuncto autem Herode, ecce angelus Domini apparuit in somnis Ioseph in Agypto. 20. dicens: Surge, & accipe puerum, & matrem eius, & vade in terram Israel: defuncti sunt enim, qui querebant animam pueri. 21. Qui consurgens, accepit puerum, & matrem eius, & venit in terram Israel. 22. Audiens autem quod Archelaus regnaret in Iudea pro Herode patre suo, timuit illo ire: & admonitus in somnis, secessit in partes Galilee. 23. Et veniens habitauit in ciuitate, que vocatur Nazareth: vt adimpleretur quod dictum est per Prophetas: Quoniam Nazareth vocabitur.

IN CAPVT SECVNDVM

ARGVMENTVM.

Christi in-
fantia do-
mi vilis, fo-
ris inuolare
scit.

Argumen-
tum cap. 2.

Natus Emanuel, quamuis diuersorio exclusus inter animalia vilis & inglorius iaceret, maiestatem tamen suam variis indicis effulgere voluit; Angelorum oracula, & cantus audiunt pastores, stella Magos ex Oriente ducit, cubæ vagientis Herodem exterrunt, tota Ierosolyma rumore Messie nati conturbatur. Rex impius successori mortem intentat, non modo ingenti, sed inaudito scelere infantes trucidat, vt tot rebus Iudeorum Deus torporem excuteret, & fidem nostram firmaret. Magorum aduentum, acta cum Herode, adorationem Domini, abitum, Herodis elusi furias, fugam in Agyptum Mathæus describit. Sunt quidem hoc loco variae quaestiones, sed quaram in vtramque partem est libera definitio. Ideo paucioribus rem vniuersam comprehendam, paucis, quæ aduersum hæreses & mores faciunt expostis. A principio vsque ad Versum 13. legitur in Syra Ecclesia; מְבָרָכָה אֵלֶיךָ ad vespæram natalitiorum.

Hinc ad Versum 19. Ad matrinam cædis infantum. Atque inde eadem die ad oblationem cædis infantum. Hoc est enim קֹרְבָּא Koreba.

VERSVS

VERSUS 1.

*Cum ergo natus esset Iesus in Bethle-
hem Iuda.*

QVÆSTIO I.

Verēne natus Christus?

*Verbo no-
stra defen-
sa.* §. 1. **Q**Uod in Græco dicitur *ὁ δὲ Ἰησοῦς*, noster res-
cē conuerit, ergo, non est enim *δὲ* aduerla-
tina hoc loco particula, neq; præcessit *ἰσθι*, quidem, sed
orationem continuat. significatq; ergo, porro, ceterum. vt
illud Xenoph. pæd. 4. *μείας δὲ ὁ κούρῳ μίτηρον ἔχοντες*
αὐτῶν οὐ τῷ σπῆρματι. Manens porro Cyrus mediocri tem-
pore israhic cum exercitu. Eodem etiam modo Syrus: *ἦν*
ἦν Quando autem natus est.

§. 2. Iuda pro Iudæa legendum olim monuit Hie-
ronymus. atq; ita habet Syrus *ܕܝܗܘܕܐ* dithuda. Quam-
uis autem in vnum vtraq; lectio concurrat, retinenda
tamen est illa, quæ antiquitatis potiora testimonia
producit.

*Verē natus
est Chri-
stus.* §. 3. Vere de matre virgine, propriēq; natum Ter-
tullia. contra Marcionem ostendit c. 1. de carne Chri-
sti. Introduxit Marcion. carnem Christi vt Tertul. lo-
quitur putatiuam, vt conceptus, & partus, & ipsius exinde in-
fantis ordo *ἡ δὲ ἀρχὴ* habetur. Sed qui carnem, inquit, Chri-
sti putatiuam introduxit, æque potuit natiuitatis quoq; phan-
tasmatia confingere, vt & conceptus, & prænatus, & partus
virginis & ipsius exinde infantis ordo *ἡ δὲ ἀρχὴ* habetur. Eosā
dem oculos, eosdemque sensus sefellissent, quos carnis opinio in-
clisit. Placuit natiuitas a Gabriele annuntiatur. Quid illi cum
essentia creatoris & virginis vtero? Conceptus induitur, quid
illi cum essentia creatoris? Odit moras, qui subito Christum de
caelis deferbat. Ausus hinc, inquit, molestos semper Caesaris cen-
sus, & diuersoria angusta & sordidos pannos & dura præsepia.
Viderit angelica multitudo Dominum suum noctibus hono-
rans. Seruent potius pecora pastores: & Magi ne fatigentur de
longinquo, donare illis aurum suum. Melior sit & Herodes ne
Hirremias gloriatur. Sed nec circumdatur infans, ne doleat:
nec ad templum deferatur, ne parentes suos oneret sumptu ob-
lationis: nec in manus tradatur Simeonis, ne senem moritu-
rum exinde contristet. Taceat & anus illa, ne fascinet puerum.
His opinor consiliis tot originalia instrumenta Christi delero
Marcion ausus est, ne caro eius probaretur.

*Si natus
Deus noluit
fieri ho-
mo videri
reliquit.* His consiliis ait tot originalia instrumenta Marcio-
nem delere voluisse, ne caro eius probaretur. Quem
contra Tertullianus Scripturam adfert, docetq; eum
cum rescindit, quod erat traditum, rescidisse quod ve-
tum erat. Deinde insigni argumento vitur, cur enim
Deus natus videri, & homo videri voluisset, si homo
esse noluisse? Sed ipsum ex hoc capite manifestatio-
nem noluisse Dominicæ disceptantem audiamus. Sic habet: c. 3.
Necess. est quatenus hoc putas arbitrio tuo licuisse, vt
aut impossibile, aut inconuenientem Deo existima-
ueris natiuitatē. Sed Deo nihil impossibile, nisi quod
non vult. An ergo voluit nasci (quia si voluit, potuit,
& natus est) consideremus. Ad compendium decur-
ro. Si enim se nasci Deus noluisse, quacumq; de cau-
sa, nec hominem se videri præstitisset. Nam quis homi-
nem v. dens, cum negaret natum? Itaq; quod noluisse
esse, nec videri omnino voluisset. Omnis rei displicen-
tis etiam opinio reprobat. Quia nihil interest, utrū
sit quid, an non sit: si cum non sit, esse præsumitur. Pla-
ne interest illud, vt falsum nō patiat, quod vere non
est. Sed satis erat illi, inquis, conscientia sua. Viderint
homines, si natam putabant, quia hominem vide-
bant. Quanto ergo dignus, quantoq; constantius hu-
manam sustinuisse existimationem vere natus, eandē
existimationem etiam non natus subiturus, cum inui-

riā conscientia suæ, quam tu ad fiduciam reputas, vt
non natus aduersus conscientiam suam natum se exi-
stari sustineret. Quid tanti fuit, edoce, vt consiliens
Christus quid esset, esse se quod non erat, exhiberet?
non potes dicere, si natus fuisset, & hominem vere in-
duisset, Deus esse desisset, amittens quod erat, dum as-
sumit, quod non erat. Periculum status sui Deo nul-
lum est.

Insigne hoc argumentum est contra impio- pro v-
ritate carnis Christi. Simili nos vitur pro veritate e-
iusdem in Eucharistia præsentis. Si enim non carnem
suam dare, sed Symbolum instituire, cum Testamen-
tum conderet, voluit. quare id tam manifestis verbis
vitro indicauit? cur videri voluit esse corpus quod
traditur, sanguinem qui funditur, si nec corpus, nec
sanguis erat? Cur Apostolus clamat, manducantem
indigne reum fore corporis & sanguinis, si nec corpus
manducat, nec sanguinem bibit? Cur videri vult fie-
ri, quod fieri nullo modo vult? Denique cur tantum
errare Magos Deus voluit, vt è longinquo venientes,
vbi est ille qui natus est? *ὁ πᾶς* *ἰσθι*; cur etiam Iudæos
ex Prophetia errare iussit, vt dicerent in Bethlehem
nasciturum, si nasciturus non erat. Cur errorem tot
modis hominibus creator inculcavit, vt nisi errarent,
infideles essent. Pari omnino fiducia de Eucharistia
quaro; cur tantum, tam magnum, tam longum erro-
rem Deus tot modis, suo verbo, Ecclesiæ vsu, miracu-
lis, martyribus, ratum esse voluit, atque ab omnibus
credi, si esse in Eucharistia noluit?

QVÆSTIO II.

Quales Magi fuerint?

§. 1. **T**Ria præcipue controuertuntur de Magis;
Quenam eorum fuerit patria? an ex longin-
quo venerint Oriente, an ex Chaldæa, an Perside, an
Arabia? Deinde quamam professio, Philo'sophi, an
venefici, an vtrumq;? Tertio, an & Reges? Horum ni-
hil magnopere curum est, quia tamen Caluinus & Be-
zza aliq; petulantur receptas sententias veterum exa-
gitant. Breuiter illis respondendum est.

§. 2. De loco, vnde venerunt, ita Caluinus. Cate-
rum plusquam ridiculi sunt Papistæ, quod Reges sibi fabrica-
runt, quia alibi prædictum legebant, venturos Reges Tharsis &
Insularum, & Saba, qui munera Domino offerrent. Ingeniosi
artifices scilicet, qui vt nouam hominibus formam darent, à
mundi conuersione caperunt. Nam ex Meridie, & Occidente
fecerunt Orientem. Nec vero dubium est, quin iussu Dei vindi-
ctā sic obstupescit fuerint, vt omnium ludibrio pateres crassa
eorum inscitia, quibus veritatem adulterare, & in mendacium
vertere nulla religio fuit.

Nobis considerandum est primo quales illi sint,
quibus tam atrociter maledicit. Deinde, quo iure id
faciat, expendendam. Magnos viros, & sanctos viru-
lenta illa lingua accusat: nam Iustinus contra Trypho-
nem ex Arabia venisse sensit. Tertull. l. contra Iudæos
c. 9. vbi Magis Orientalibus accommodat verba Psal.
71. Reges Arabum & Saba. Cyprian. de operibus cardina-
libus, siue ille, siue æqualis illi quispiam auctor est.
Nec multo post, inquit, Arabum fines huius rei notitia pene-
trauit, & incolis Sabba præclari stella luminis celeste numens
nouis splendoribus indicauit.

Epiphani. in compendio Doctrinæ. Eos multi secu-
ti sunt, vt Genebrardus, Baronius, alii. Et merito, nam dū Arabes
alii quoque idem senserunt. vt Cyillus Alexand. lib. vocantur.
4. in Ilia. & Isidorus. Qui duo Persas & Arabas inter-
dum confundi testantur, quod de Arabia felice inrel-
ligendum est, quæ ad oīam sinus Persici illi contem-
nata est. Atq; hac ratione conciliari possunt Clemens A-
lexan. l. Stromatum, Chrysostr. hom. 6. in Mattheum,
Theodor.

ADAMUS QUIN-
IM
+ EUANGELIA
CIV
18

Caluini
maledicen-
tia.

Prisci Reges
esse puta-
runt.

Theodor. lib. 5. histor. cap. 39. Leo Serm. 1. in Epiph. quie eos de Perside esse censent. Erant etiam Magi populi in Media, & Regio Magodia, quam tamen huc pertinere non arbitror. Vti neque quod habet Suidas in verbo *Magos*, & *Persa*, quos eosdem esse ait. Nam Magorum nomine non nationem aliquam, sed professionem indicari nimis tum vltatum erat. Et Magorum pro populo, nomen iam tum exoleuerat, nec enim sequentes Scriptores vsurparunt. Cum igitur Arabia felix sub Persidis fuerit regibus, eique confinis, poterant sane de Perside, & Arabia venire. Aut aliqui horum esse Arabes, alii Persae: cum enim non modo vestitus eorum diuersus a Beda describatur, sed color etiam vultusque, non est improbabile aliquo intervallo eos disiunctos habitasse, alios trans sinum Persicum, alios cis illum eundem. Epiphanius non modo Arabes, sed etiam ex Cetura & Abrahamo oriundos, ait in Compen. dict. Quos constat orientem versus habitasse. Et nomen Sabae conuenit.

Arabes ex
Cetura.

Hos igitur diuina vindicta obstupescitos ludibrio patere, veritatem vertere in mendaciam, nemo, nisi quem diu fugere fidesq; pudorq; dixerit, cum omnes, si Tertullianum excipias, magna religionis & sanctitatis laude floruerint. Quibus adiungo Illyricum, & Danielem Tossanum, Lutheri, & Caluini discipulos. E quibus Illyricus,

Barbara gens Arabum dant mystica dona.

§. 3. At mundum conuertunt, Orientem in Meridiem & Occidentem vertunt.

Respondeo pletosq; eorum, multos è mundo conuertisse, ipsum mundum fecisse meliorem: non Orientem in Meridiem & Occidentem vertisse, sed Occidentem in Orientem, ambulantes in tenebris ad lucem matutinam, pereuntes ad virum, cuius Oriens nomen eius. Quid enim? an Reges Tharsis, & Insulae, Reges Arabum & Saba non sunt Reges Orientis? an in Magos Psal. 71. 10. verba non conueniunt?

Aliorum
accusatione
crassam in-
sentiam pro-
bant.

De Tharsis inter doctos quaestio est. alii Carthaginem, alii mare, alii Indiam significari putant. Insulae vocari possunt tam Orientales, quam Occidentales. At vero Arabes & Sabae sunt ad Orientem, & Meridiem, si Iudaeam spectes. Tacitus hist. 1. 5. Terra finesq; Iudaeae, quae ad Orientem vergunt, Arabia terminantur. Eius descriptio Ptolom. 1. 5. c. 16. Plin. 1. 5. c. 16. 28. Felix Arabia inter duos sinus, Arabicum & Persicum excurrit. In hac Saba est Thurisera, Si ab onil. 16. Metra- ba dicta. Inde Sabae populi, à Saba nepote Abraham; fuerunt autem Ceturati separati à filio Isaac ad Orientem plagam. Gen. 25. 4. ab hoc nati sunt, quibus

Solus est Thurea virga, Sabae,

Arabia ad
orientem est
Iudae.

Quos si ad Occidentem Caluinus c. lloca, contra omnium hominum scientiam id facit, & fidem in perpetuum sibi abrogat. Nam ex tabulis Ptolomaei, ac recentioribus, Arabia Felix, est ad ortum hybernum Bethlemiae, ut merito cum Christus natus esset, ab ortu venire dicerentur. Non igitur nos Dei vindicta obstupescitos, sed terrarum, mariumq; tractus, atq; adeo lapides pro nobis loquentur.

§. 4. Altera quaestio est, Philosophi an venefici fuerint? Hic etiam sententiae variant, multi artibus maleficis, & idololatriae deditos fuisse arbitrantur; alii puriorem Philosophiam coluisse censent. Cum vero auctoritas doctum sit pene & qualis, rationes considerare conuenit.

Qui maleficos vocant, Magorum omne id probant, quod ferè in malam partem accipi solet. Qui Philosophos veros esse praedicant: Honoris causa Magos nominari contendunt, nec à veneficis diu receptum Testimonium.

Magi vox

Ex nomine quod sumitur argumentum non infir-

mum est. Quo enim Syro vel Hebraeo vsus sit Magus incertum est, noster Syrus habet מַגִּישׁ me- gu'che, quod idem est cum Latina & Graeca, sola terminatione Syrum. Graecum & Latinum Magi in vitamq; partem accipi solet: sed crebrius in malam. credo etiam apud Persas laudis fuisse Magiam, quam Plato in Alcibiade tribuit Horomazi Zoroastri filio, vocatq; τῶν θεῶν ἡγεσθῆναι, ἢ αὐτὰ βασιλικὰ διδασκαλῶν, diuinum cultum, & gubernandi doctrinam. Cicero Libro de diuinatione vocat Sapientes σοφῆς. Plinius lib. 30. c. 1. originem ad Persas refert.

ambigua,
crebrius in
malam par-
tem accipi-
tur.

Mihi quidem in confesso esse videtur Magos Persarum vere veneficos, maleficosq; fuisse, non modo Philosophos, eo modo quo patrum aucto Cornelius Agrippa à Netteheim Magiam suam, & demonolatriam Philosophiae nomine palliauit. Ratio est quod fama fuerit in illis vanitas; deinde impietas. Nam vanam medicinam, idololatriam cum demonum familiaritate, & futura noscendi scientiam coniunxerunt. Plin. um audire praestat. Magicas vanitates sepius quidem antecedentis operis parte, vbi coniug. causa locumq; poscebant, coarguimus, detegimusq; etiamnum: in paucis tamen dignares est, de qua plura dicantur, vel eo ipso, quod fraudolentissima artium plurimum in toto terrarum orbe, plurimiq; seculi valuit. An- thoritatem ei maximam fuisse nemo miratur, quandoquidem sola artium tres alias imperiosissimas humana mentis complexa in vnam se redegit. Natam primum è medicina nemo dubitat, ac specie salutari irrepsisse vel ut altiore sanctionemq; quam medicinam: ita blandissimis desideratissimiq; promissis addidisse vires religionis, ad quas maxime etiamnum caligat humanum genus. Atq; ut hoc quoque suggererit, misuisse artes Mathematicas, nullo non auidio futura de se sciendi, atq; ea de celo verissime peti credente. Ita possessu hominum sensibus triplici vinculo, in tantum fastigium adoleuit, ut hodieq; etiam in magna parte gentium praeualeat, & in Oriente Regum regibus imperet. Sine dubio illic orta in Perside à Zoroastre ut inter aucthores conuenit, sed vix hic fuerit, an postea & alius, non satis constat. Eudoxus, qui inter sapientia seculi clarissimam, vtilissimamque eam intelligi voluit, Zoroastrem hunc sex milibus annorum ante Platonis mortem fuisse prodidit. Sic & Aristoteles. Hermippus qui de tota ea arte diligentissime scripsit, & vices centum millia versuum à Zoroastre condita indicibus quoque voluminum eius, positis explanauit; praeceptorum, à quo institutum diceret, tradidit Azonacem; ipsum vero V. nullibus annorum ante Trojanum bellum fuisse.

Magi Per-
sarum seu
erant ven-
efici.

Magia totū
mundum
tenuit.

Magni-
mū
posturū
con-
stat.

Miratur ille Homerum Troianis temporibus eius non meminisse. Quasi vero non omnia plena Magis illo tempore fuerint. Quid enim Calchas, non veneficus erat? qui bellum Regia filia sanguine inchoauit? qui toties Damone fallente futura praedixit? quid furtum Palladii, Palamedis interitus, Callan- dra furor, Chryse preces, & pelis, nomen ex Magis, plenum Ma- & Magia? raeo deorum consilia, & discordias, gic. Thetis dos curam, Veneris vulnera, illa omnia Demonum erant spectra aut fingebantur? Fateatur haec ex parte Plinius. Siquidem Protea, & Sirenum cantus, a Vile & di- pud cum non aliter intelligi voluit: Circe vrique & inferorum Thebano euocatione hoc solum agi. Cum igitur quingentium erant bello, Am- religiosisissimi, sapientissimiq; Magi essent, non oportet existimare Persarum sapientiss, & Magos ab eo cri- mine fuisse immunes, nec modo Philosophiae studio- sos, sed etiam Demoniacos, & maleficae Magiae. Si enim Philistim habuerunt augures, si Aegypti, si Chaldaei, quis putet sane solos Persarum Philosophos naturae rerum scientia contentos? Magicae Per- sarum rerum videntes, impiusque superstitiones non sarum si- adiunxerit. Quemadmodum igitur in Dei populo sa- pientes, tan, & Prophetas, tam gentium dispersione gis aliam gentium, sapientes & Magi, erant magno in precio, omnia ora- cula pl. na maleficus erat, Magi q. Cum X. re venit ia Graciam Osthaens, ipso portento tota artis semine, ad eius

Magi
not
pfi

Don
imp
mag
uer

Per
mag
pro

Du
mag

ad eius rabiem, non audiretatem modò Græcia populos egit, ut testatur Plinius l. 30. 1. Nec mireris Magos ab auctoribus laudari. Non ideo malefici non erant, sed artis admiratio hoc faciebat. *Quinquaginta enim adueto, summam literarum claritatem, gloriamque ex ea scientia auuquit, & PENE SEMPER parit, ait Plinius.* Exemplo probat. Certe Pythagoras, Empedocles, Democritus, Plato ad hanc descendam nauigare, exilijs verius, quam peregrinationibus suscepit. Hanc reuerli prædicauere, hanc in arcanis habuere. Fuisse autem maleficam magiam, ex vestigijs eius in duodecim tabulis, de quibus mentionem facit Plinius, constat. Anno vrbis Romanæ 657. Lentulo & Crassi. Coss. Senatusconsultum factum, ne homo immolaretur; Palamque in templis sacra prodigio se celebrata. Gallias ea vesania possedit. Tiberij principatus Druidas sustulit. Britannia Plinij æuo tam attonite, tantis mysterijs celebrabat, ut de dijs Persis videri possit. Et scelerata erat tamen illa, non naturalis Magia, vel eo solum nomine, quod humanas hostias immolarent. De Iuliano, Porphyrio, & eius æui Philosophi's historiæ produnt. Quin Plinius Romanum collaudat imperium, quod ea sacra sustu-

Romanum Ierit. Non satis estimari potest, quantum Romanis debeatur, imperium, quod sustulere monstrum, in quibus hominem occidere religio suspici magis ad-

num erat, mandis vero saluberrimum. Hoc ipso tempore vinebant Magi qui Thyridaten intruxerunt, qui post, Neronis principatu Romam venit. Perlarum porro Magos fuisse maleficos ex eorum decretis & gestis, eorumque discimus, carnes sacrificijs impositas tenuibus virgibus adurebant, sacrificia mundo corporeo faciebant, solem adorabant. Danielis historia quoque satis, indicat qui fuerint apud illos Magi, qui scilicet Nabuchodonosori explicationem somnij promittunt, cum hoc promittere non sit Philosophi, sed præstigiatoris. Deinde Magi Persici iure & lege improbâ incesta cum matribus & fororibus matrimonia celebrabant. Sacrificia alibi peragebant, deorum colloquia simulabant. Plerique igitur eorum malefici erant, superstitiosi, & demonolatræ; nam illi qui Græcis Magiam dederunt tales fuerunt. Non ignoro duplex in eorum genus à patribus constitui, quorum vnum vocatur sapientum, alterum τῶν γαῖων præstigiatorum. Et vere docet Cælius l. 9. c. 23. Magia esse duo, scilicet, alterum insane, & immundorum spirituum cōmercij insane, reliquum fere non aliud, quam Philosophia naturalis apicem. Et Persarum lingua Magum non esse fere alium, quam diuinorum cultorem, & interpretem. Verum si hoc quoque confideamus sacrorum impiorum cultores, interpretes esse aruspices, & vates, non possumus negare, etiam magos fuisse; nam ista talia magica sunt. Erat grauitus Cælius dum ait: Omnium placita legum Gentium exterminare, Magiam seculo clausit sapientissimū quemque excipere, venerari, colere, ut quæ altior sit; sanctiorq; Philosophia, ex qua præsignis profluat literarum claritas. Pythagoram, Empedoclem, Democritum, Platonem hanc quesuisse: Nam eorum Magia fuit omnino impia, & damnata. Hinc Numæ libri, qui Pythagorici sunt, Romæ à senatu exusti sunt. Val. l. 1. c. 1. Anno vrbis 614. Chaldaei pulsi vrbe. Imo circa hæc tempora Romæ exacti astrologi. Dio l. 47. τὰς ἀστρολόγους, καὶ τὰς γαῖωνες οὐ τῆς πόλεως ἐξήλασαν. astrologos, & præstigiatores v. be exegit; videri l. 56. de Augusto. Constat igitur Magos, arifolos, sapientes confuse dictos esse veneficos. Qui Græcis dicuntur ἐπαγοῖς Incantatores sunt. Hebræis fere τῶν ἀστρολόγων Astrologi, Magi apud Danielem מַגִּי quæ in solo Daniele vox reperitur. In Syro dicuntur hoc loco מַגִּי Magushe, est vero Megusum in Arabia oppidum apud Plinium l. 6. ca. 28. quod inter ea recenset, quæ Gallus equis diruit, ante non nominata ab auctoribus, quod si Maguscos quispiam magos nostros dicat, nec probem, nec re-

Adami Conzen in Enang. Tom. I.

fellam. Magos à professione dictos malo. Et tamen non honoris causa sic dictos, sed ut in vocatione maximorum peccatorum appareat humanitas & benignitas saluatoris nostri Dei. Cum enim Magi eo tempore infames essent, adeoque sapientes gentium ferme Magi dediti, mihi quoque probabile est tales & hos fuisse. Non ignoro tamē inter eos fuisse viros bonos, sed raros. Daniel princeps horum constitutus est, ipse tamen Propheta, non magus erat. Daniel. 5. 11. Et constituit eum Nabuchodonosor pater tuus principem Gazerin מַגִּי אֲשַׁכְּדָּן אֲשַׁכְּפִימ אֲשַׁכְּמִינ מַגִּי אֲשַׁכְּמִינ, quæ i. a. noster vertit. Magorum, Incantatorum, Chaldæorum, aruspicum. Eodem compendio rex v. 15. vocat Chaldaice מַגִּי אֲשַׁכְּמִינ chochimaia aschphana. Sapientes, magos, vbi 70. adiungunt מַגִּי אֲשַׁכְּמִינ, quorum non est in Chaldaeo illo loco mentio. Horum igitur princeps Daniel, qui quandiu potuit eos in officio contineret, mala dedoceret. Si quis Magos nostros fuisse Danieli similes, aut sane Chaldaeis dissimiles non pugnaret, meam sententiam propono. Nec indignum hoc est Euangelio, cum act. 19. 19. Magicorum librorum qui exusti fuerunt precium fuerit denariorum quinquaginta millium. Nam & Magis datur poenitentia in salutem. Nullius igitur momenti est Illyrici cavillum, cum enim retulisset Iustini sententiam, qui Magos esse incantatores, & impios censuit. Eam non nisi stolido argumento refutat. Vnde, inquit, liquet, quam infalibilis sit patrum scripturæ interpretatio. Sed viderint Colonienfer. Imo sane videntur. An ideo eorum sacra ossa honore despoliabant, quia boni peccatores fuerunt. At sic nec Paulum honorarent, qui persecutus est Ecclesiam Dei. Sic nec Magdalenā, in ciuitate peccatricem. Errat ille, rigidus peccati alieni censor, sui non imputator. Cum hominem ante peccatorem diuina bonitas regenerauit, & Spiritus sancti templum constituit, nobis quoque honorabilem fecit. Quod enim Deus mundauit, homo imundum ne dixerit. Historia porro corporum sacrorum Mediolano Coloniam aduektorum, non publicam modo Scriptorum fidem, sed illius nobilissimæ Ecclesiæ etiam documenta habent. Nomina eorum Beda venerabilis recenset, & vere eum recensere credo. Dignum certè eum mundus iudicat, cui iniurato credatur potius, quam omnium apostatarum iuramentis.

§. 5. Nec minus controuersum est, an reges fuerint: Negant multi: affirmant plures. Caluinus stolidum figmentum arbitratur. Beza temere & omnino falso diu creditum esse asserit. Argumenta duo adhibet. Primo, non dissimulaturum id Euangelistam fuisse. Deinde si ab Arsacidis venissent, non admisisset Herodes iuratus Parthorum hostis. Priore argumento etiam nonnulli orthodoxi vruntur, sed vt suā sententiam probabilem, non vt opinionem plurimorum in Ecclesia temerariam, & omnino falsam ostendunt. Illæ quidem rationes nullius momenti sunt, opinio vero multorum magnis nititur fundamentis. Tacuit Euangelista regum nomen, sed ita descripsit, vt reges facile credamus. Primo enim thesauros secum vehunt, eos aperiunt, & vt magno regi munera offerunt; hoc autem regum est, non priuatorum. Quamquam enim interdum priuati recondant thesauros, non tamen longi itinere secum vehere soliti sunt. Deinde aduentus eorum illustris fuit, ab Herode audiuntur, tora ciuitas turbatur, at si Persæ, aut Arabes Philosophi duntaxat, aut etiam vates priuati aduenissent, nequaquam tanta fuisset apud impium regem conturbatio. At horum dignitas, opes, comitatus ostendebat nihil fraudis nihil imposturæ subesse. Hanc ob causam Tossanus Caluini illa asserit, apud suos, & magne auctoritatis fuisse asserit; atque hoc est, quod veteres

Tres magi videntur malefici fuisse.

Magipæ. Vnde, inquit, liquet, quam infalibilis sit patrum scripturæ interpretatio. Sed viderint Colonienfer. Imo sane videntur.

Beda historia multa laudat.

Magi reges.

Circumstantia ostendunt esse reges.

*Reges erat inflar me-
diocrium
principum
aut comi-
sum.*

dixere suorum oppidorum, & prouinciarum reges. Neque enim Artacidis, aut Romanis eos regibus, ad-
equamus, sed minoribus, qui sub magnis regibus
viuebant. Magna erat eorum multitudo, vt ex Ti-
granis vita constat, quem regum minorum turba am-
bibat, vt nunc regem suum principes. Fuisse autem
olim multos, & paruarum ditionum reges, tum alia
docent, tum vero Ieremias 25. 19. vbi aduersa denun-
ciat Pharaoni, deinde cunctis regibus terra Ausitidis, siue
Hui, & cunctis regibus terra Philistim. Et cunctis regibus Tyri,
& vniuersis regibus Sidon, & regibus terra Insularum quae
sunt trans mare. Et cunctis regibus Arabia. Ecce quam mul-
ti reges in vna ditione aliqua. Sic cuncti reges Arabia
Salomoni tributa offerunt. 3. Reg. 10. 15. & 2. Par. 9.
14. Denique eiusmodi reges fuisse antiqua est in Ec-
clesia traditio, siue existimatio, quam cum Nouato-
res inductam a Papistis nugantur, vetustissimos quoq;
Papistas vocent necesse est.

*Parthi in
signa re-
tulerunt.*

At Herodes Persarum, aut Parthicos reges non excepisset.
Haec ratione, si quid effici posset, nec ex Perside, nec a-
lijs locis quae Partho parebant, venire Magi ad Hero-
dem potuissent, hostem experturi. At meminisse o-
portuit Bezam, hoc tempore cum Parthis pacem fuisse
firmam, nec vllum tota Asia bellum, itaque & Par-
thi Romano in imperio tuti versabantur, & Herodi
in foederatos nihil permillum erat. Veniebant sane ex
omnibus regnis ad templum Ierosolymitanum eius
sanctitate permoti, etiam ex Perside, quemadmodum
videmus in actis apostolorum, & multa hoc
probant historia.

§. 6. Occurrit Beza tamen. Si Genebrardo Parisensi
Theologo creditur: Haec est vetus Ecclesiae traditio. Cedo qui-
bus testibus? Tertulliano, inquit, Augustino, Hila-
rio, Hieronymo, opponit ille Chrysostomum, Theo-
doretum, Cyprianum, Nyssaum, Cyrillum, qui re-
ges esse nec negant, asserunt. Nos quemadmodum
asserentibus credere possumus, ita alios qui non ne-
garunt contra affirmantes stare non putamus. Inter-
rim Tertullianus reges asserit, quia Psalmum 71. de re-
gibus Arabiae illis attribuit: & magos reges habuisse
orientem cum multis scriptoribus affirmat. Verum hic
quoq; Beza Tertulliano insultat, quod dicat Damas-
cum ait, deputatam Arabiam, Christum accepisse spolia Damas-
ci. Arabia late inter duo Maria funditur, & Damas-
cum attingit. Negat deinde Orientem magos fere ha-
buisse reges. Sed quia omnium sententijs repugnat,
concedit alijs verbis Magos fuisse reges Orientis, dum
ait Magia studiosos fuisse. Imo verè scripsisse Ciceronem
l. 3. de nat. Deorum. Neminem esse potuisse Persarum regem,
qui non antea Magorum scientiam & disciplinam percepisset.
Tuam fidem Beza; an studiosus Magiae non videtur
tibi magus esse, saltem iam initiatus magici mysterijs,
cum Magum faciat commercium demonis, & mini-
ma etiam infernalium & mysteriorum cogni-
tio; an ne is quidem magus est, qui magorum scientiam
& disciplinam percepit, retinet, propugnat. At errat
Tertullianus. Hoc nondum probatum est: Hoc nobis
satis est, Magos à Tertulliano dici reges, idque libro
contra Iudaeos, quo ostendit, communem eam esse
sententiam Christianorum. Augustinus l. 3. de mirabi-
libus scripturae c. 3. variam lectionem esse non ignoro,
imo nec Augustinum auctorem arbitror, aliud sensit
Genebrardus. Apud Cyprianum historia Magorum
non textitur, nisi auctor de cardinalibus operibus sit
Cyprianus. Ille tamen magnos, & illustres viros fuisse
significat cum ait. Nec potuerunt Palestina incolae latere tan-
ti nominis persone. In vrbe autem, vbi tot principes e-
rant, & magnates, latere poterant, nisi ipsi principes
& reges essent. Reges enim dynastas dicere scriptura
solet.

*Tertullia-
nus ex co-
suetudine
Ecclesiae re-
gibus Psal-
mum ac-
commodat.*

*Beza sibi
contradi-
cit.*

*Nota erat
Israelitis
persone re-
gum.*

§. 7. Magi igitur, regesque fuerunt, & stellam cum
viderunt, alia simul reuelatione Christum natum es-
se cognouerunt, atque ita itineri sese accinxerunt.
Etiam de numero disceptatur, de quo nihil aliud
habeo dicere, quam esse hanc traditionem antiquam
fuisse autem
firmam, nullo modo verum; quod ait Caluinus, esse
figmentum Papistarum. Papistas, inquit, vt tres fingerent, tri-
puerilis error induxit, quia dicit Martheus obrulisse aurum,
ibid. & myrrham, Quasi vero distincte singulis proprium mu-
nus assignet. Addit apud auctorem operis imperfecti
quatuordecim recenseri.

Mhi omnino placet à Papistis fictum dici. Nam
Papistarum antiquitas, ac progenitores agnoscuntur
ex hoc, quod figmentum esse flagit ipse. Augustinus
serm. 1. de Epiph. Ipsi enim magi, qui ad illa caelestis pueri Tres regi,
cunabula, stella indicio perueniunt, quid aliud expresserunt tria mun-
dus muneribus, nisi fidem nostram? In eo enim quod tria of-
feruntur, Trinitas intelligitur. In eo vero quod Tres sunt, & gnificet,
singuli singula offerunt, in Trinitate vnitas declaratur. Secu-
ti sunt cum alijs, quos nominare opus non est. Augu-
stinus itaque ex recepta sententia loquitur, quasi apud
omnes in consensu esse, tres esse. Mysterium enim ter-
nario indicari proficetur, quod omnino vanum esset,
nisi & ille iudicaret esse tres, & hanc esse mentem Ec-
clesiae, cui praedicabat, perspectum haberet.

VERSUS 2.
Vidimus enim stellam eius in oriente,
& venimus adorare.

QUESTIO I.
An hinc Genethliacorum errores firmen-
tur?

§. 1. Fallax Mathematicorum, hoc est, Venefi-
corum genus, damnatis artibus vndique co-
mendationem, praedictumque petiuit. Iam olim in
martyrum Ecclesia stellam istam ad sua scita trahere
Tertull. de Idololatr. c. 6. De astrologis ne loquenda gementa,
quid est. Sed quoniam quidam istis diebus promouit defendens
sibi persuerantiam professionis istius paucis vtat. Non allego Genethliacorum
quod idola honoret: quorum nomina caelo inscriptis, quibus o-
mnem Dei potestatem addidit: quod propterea homines non pu-
tant Deum requirendum praesumentes stellarum nos immuta-
bili arbitrio agi Vnum propono, Angelos esse illos desertores Dei,
amatores seminarum, proditores etiam huius curiositatis, pro-
pterea quoque damnatos à Deo. O diuina sententia vsque ad
terram pertinax, cui etiam ignorantes testimonium reddunt?
Expelluntur Mathematici sicut Angeli eorum. Vrbs & Italia
interdicitur Mathematicis, sicut caelum & Angelis eorum. Ea-
dem pena est exilij discipulis & magistris. Sed Magi & Astro-
logi ab oriente venerunt. Scimus Magia & Astrologia inter se
societatem. Primi igitur stellarum interpretes natum Christum
annunciauerunt, primi munerauerunt. Hoc nomine Chri-
stum (opinor) sibi obligauerunt. Quid tum? Ideo nunc &
Mathematicis patrocinabitur illorum Magorum religio? De
Christo scilicet est Mathesis hodie, stellae Christi, non Saturni
& Martis, & cuiusque ex eodem ordine mortuorum obseruat,
& praedicat. At enim scientia illa vsque ad Euangelium fuit
concessa, vt Christo edito nemo exinde natiuitatem alicuius de
caelo interpretetur. Haec ille contra sui temporis Mathe-
maticos historia sacra ad genesis abutentibus.

§. 2. Errorem illum falso Manichaei Catholicis
imponebant, quasi dicerent, stellam esse satum pueri, ita calumniam
l. 1. contr. Faustum c. 1. Augustinus. Inducit enim stellam ti Catholi-
objiciebat Faustus, quae confirmaret Genesim: Augusti-
nus lib. 1. cap. 5. tam Mathematicorum errorem
quam Fausti calumniam retundit. Calumniam
quidem

Genethliacorum errores firmen-
tur?

§. 1. Fallax Mathematicorum, hoc est, Venefi-
corum genus, damnatis artibus vndique co-
mendationem, praedictumque petiuit. Iam olim in
martyrum Ecclesia stellam istam ad sua scita trahere
Tertull. de Idololatr. c. 6. De astrologis ne loquenda gementa,
quid est. Sed quoniam quidam istis diebus promouit defendens
sibi persuerantiam professionis istius paucis vtat. Non allego Genethliacorum
quod idola honoret: quorum nomina caelo inscriptis, quibus o-
mnem Dei potestatem addidit: quod propterea homines non pu-
tant Deum requirendum praesumentes stellarum nos immuta-
bili arbitrio agi Vnum propono, Angelos esse illos desertores Dei,
amatores seminarum, proditores etiam huius curiositatis, pro-
pterea quoque damnatos à Deo. O diuina sententia vsque ad
terram pertinax, cui etiam ignorantes testimonium reddunt?
Expelluntur Mathematici sicut Angeli eorum. Vrbs & Italia
interdicitur Mathematicis, sicut caelum & Angelis eorum. Ea-
dem pena est exilij discipulis & magistris. Sed Magi & Astro-
logi ab oriente venerunt. Scimus Magia & Astrologia inter se
societatem. Primi igitur stellarum interpretes natum Christum
annunciauerunt, primi munerauerunt. Hoc nomine Chri-
stum (opinor) sibi obligauerunt. Quid tum? Ideo nunc &
Mathematicis patrocinabitur illorum Magorum religio? De
Christo scilicet est Mathesis hodie, stellae Christi, non Saturni
& Martis, & cuiusque ex eodem ordine mortuorum obseruat,
& praedicat. At enim scientia illa vsque ad Euangelium fuit
concessa, vt Christo edito nemo exinde natiuitatem alicuius de
caelo interpretetur. Haec ille contra sui temporis Mathe-
maticos historia sacra ad genesis abutentibus.

§. 2. Errorem illum falso Manichaei Catholicis
imponebant, quasi dicerent, stellam esse satum pueri, ita calumniam
l. 1. contr. Faustum c. 1. Augustinus. Inducit enim stellam ti Catholi-
objiciebat Faustus, quae confirmaret Genesim: Augusti-
nus lib. 1. cap. 5. tam Mathematicorum errorem
quam Fausti calumniam retundit. Calumniam
quidem

Genethliacorum errores firmen-
tur?

§. 1. Fallax Mathematicorum, hoc est, Venefi-
corum genus, damnatis artibus vndique co-
mendationem, praedictumque petiuit. Iam olim in
martyrum Ecclesia stellam istam ad sua scita trahere
Tertull. de Idololatr. c. 6. De astrologis ne loquenda gementa,
quid est. Sed quoniam quidam istis diebus promouit defendens
sibi persuerantiam professionis istius paucis vtat. Non allego Genethliacorum
quod idola honoret: quorum nomina caelo inscriptis, quibus o-
mnem Dei potestatem addidit: quod propterea homines non pu-
tant Deum requirendum praesumentes stellarum nos immuta-
bili arbitrio agi Vnum propono, Angelos esse illos desertores Dei,
amatores seminarum, proditores etiam huius curiositatis, pro-
pterea quoque damnatos à Deo. O diuina sententia vsque ad
terram pertinax, cui etiam ignorantes testimonium reddunt?
Expelluntur Mathematici sicut Angeli eorum. Vrbs & Italia
interdicitur Mathematicis, sicut caelum & Angelis eorum. Ea-
dem pena est exilij discipulis & magistris. Sed Magi & Astro-
logi ab oriente venerunt. Scimus Magia & Astrologia inter se
societatem. Primi igitur stellarum interpretes natum Christum
annunciauerunt, primi munerauerunt. Hoc nomine Chri-
stum (opinor) sibi obligauerunt. Quid tum? Ideo nunc &
Mathematicis patrocinabitur illorum Magorum religio? De
Christo scilicet est Mathesis hodie, stellae Christi, non Saturni
& Martis, & cuiusque ex eodem ordine mortuorum obseruat,
& praedicat. At enim scientia illa vsque ad Euangelium fuit
concessa, vt Christo edito nemo exinde natiuitatem alicuius de
caelo interpretetur. Haec ille contra sui temporis Mathe-
maticos historia sacra ad genesis abutentibus.

§. 2. Errorem illum falso Manichaei Catholicis
imponebant, quasi dicerent, stellam esse satum pueri, ita calumniam
l. 1. contr. Faustum c. 1. Augustinus. Inducit enim stellam ti Catholi-
objiciebat Faustus, quae confirmaret Genesim: Augusti-
nus lib. 1. cap. 5. tam Mathematicorum errorem
quam Fausti calumniam retundit. Calumniam
quidem

quidem hinc verbis. Et nos quidem sub sato stellarum vul-
tus hominum generamus, ut liberum arbitrium voluntari-
um, quo vel bene, vel male vivitur, propter iustum iudicium Dei
ab omni necessitate vinculo vindicemus: quanto minus illius
temporalium generationem sub astrorum conditione credimus
factam, qui est æternus vniuersorum creator & Dominus: Itaque
illa stella quam viderunt Magi, Christo secundum carnem na-
to, non ad decretum dominabatur, sed ad testimonium famula-
batur: nec enim subiebat imperio, sed indicabat obsequio. Pro-
inde non ex illis erat hac stellis, quæ ab initio creatura itineris
suorum ordinem sub creatoris lege custodiam, sed nouo virginis
partu nouum fidem apparuit, quod ministerium officij sui etiam
ipsi magi querentibus Christum, cum ante faciem præiret, ex-
hibuit, donec eos ad ipsum locum ubi Dei verbum infans erat,
peruenire perduceret.

Quibus rationibus & veteres refutat, & nostros,
dum arbitri libertatem contra rigidos Caluianos
Manichæorum & Borboritarum progeniem tuetur.

Mathematicos hunc in modum argumentando
conuincit. Qui tandem astrologi ita constituerunt hominum
nasciturum sata sub stellis, ut aliquam stellarum homine aliquo
nato, circuitus sui ordinem reliquisset, & ad eum qui natus esset
peruenire assuerent: Sortem quippe nascentis, astrorum ordini
fida colligari arbitrantur, non astrorum ordinem, ab hominis nati-
uitate posse mutari. Quapropter si stella illa exisset quæ in ca-
lo peragunt ordines suos, quomodo poterat decernere, quod na-
tus Christus æturus erat, quæ nato Christo iussu est relinquere
quod agebat: Si autem ut probabilius creditur, ad demonstra-
dum Christum, quæ non erat, exorta est, non ideo Christus na-
tus est, quia illa exiit: sed illa noua exorta est, quia Christus
natus est. Unde si dici oporteret, non stellam Christo, sed Christum
stellæ fatum fuisse diceremus. Ipse quippe illi, non illa huic nascen-
di attulit causam. Si ergo sunt sata quæ a fando, id est, a dicen-
do appellata sunt, Quoniam Christus verbum Dei est, in quo
antequam essent dicta, sunt omnia, non consortium siderum sa-
cium Christi est, sed fatum etiam siderum Christum est, qui & in
ipsam carnem sub calo creatam ea voluntate assumpsit, quæ et-
iam calum creauit, ea potestate deposuit & recepit, quæ etiam
sideribus imperauit.

Plura de hoc genere Aug. l. 3. de ciuit. & serm. 6. de
Epiph. pessime igitur Priscillianistæ, qui naturali sa-
gacitate ex stella ortum Messæ coniecit, asserunt.

§. 3. An ista stella fuerit, de qua olim Balaam vaticin-
atus est, Num. 24. 17. cōtrouersiū est. Affirmat Irenæ-
us: 1. aduers. hæreses, c. 9. Vnus igitur & idem Deus, qui
a Prophetis predicatus est, & cuius & stellam Balaam quidem
sic prophetaur: orietur stella ex iacob & surgat dux in Israël.
Eodē modo Cypri. de stella & magis, Origenes hom.
13. in Num. Basil. hom. de humana Christi generati-
one multos recentiores in eadem sententia esse. Hoc
tantum modo diffcultate adferre videtur, quod stella
magorum dux non ex iacob, sed ex oriente fuerit. At
Balaam ex iacob ortituram prædixerat, multiq; Chri-
stum ipsum, qui ex Israele ortum habuit, stellæ nomi-
ne significatum arbitrantur. Mihi sane vtrunque pro-
babile videtur, Christum nimirum vocari stellam, &
virgam in Num. 17. in eo enim cōsentiant omnes. De-
inde hanc etiam stellam eadem Prophetia Magis in si-
gnatam. Nec abs re fuerit, si stellam dicamus ortam in
Iudæa in orientem venisse, aduocaturam Christo ve-
ros adoratores: nec enim dicunt, ortam in oriente stel-
lam, sed vltam.

QVÆSTIO II.

An venerint adorare?

§. 1. CVM duplex sit cultus; laici, quæ soli Deo,
Dulia, quæ creature vel ob naturam, vel gratiam
donadefertur, magna constantia SS. PP. docuerunt,
Magos diuinum Christo cultum exhibuisse. Tertull.
Orig. Cyprian. Hieron. August. omnes pene quorum
Adam. Conzen in Enang. Tom. I.

recor dō, adorationem hanc religiosam, & latram in-
terpretantur. Vbiq; legitur Iuuenis Presbyteri veri versus:

Thus, aurum, myrrham, regique, hominiquē, Deoque
Donasunt

Et Sedulij

Aurea nascens fuderunt munera Regi.

Thura dedere Deo, myrrham tribuere sepulchro.

Caluinus pietatem, & adorationem in ambitionē,
& civilem honorem conuertit. Quantum verō, inquit,
ad ipsos spectat, non venerunt ad exhibendum Christo pietatis
cultum, qualis debetur Filio Dei, sed Persico more volebant sa-
lutare, quasi præstantissimum Regem. Neg. enim de eo plus te-
nuisse probabile est, quam singulari potentia & dignitate fore bitiosi &
præditum, ut populos omnes merito in sui admirationem & re-
uerentiam conuerteret. Fieri etiam potest ut captare voluerint
eius gratiam ante tempus, quo sibi proprium & fauentem ha-
berent, si forte contingeret Orientali imperio eum potiri.

Mirum non dixisse, illis sportulas esse expectatas
more Romano. Tria porro eius pronuntiata sunt,
quæ Ariani, alijsque impijs opportuna sunt. Venisse
ad exhibendum regi, non Dei filio cultum. Deinde non plus Caluinus
de eo tenuisse, quam singulari potentia & dignitate præditum fidem pro-
fore. Tertio captasse gratiam, ante tempus, si forte continge-
ret eum Orientali imperio potiri. Taceo iam omnes inter-
pretes aliud sentire, rem ipsam spectemus. Nō est du-
bium quin venerint adoratum, ut Messiam, ut Chri-
stum, ac proinde ut mundi redemptorem, ac filium varunt le-
Dei, non ergo ut regem tantummodo, vel Monarchā, sicut ut
cui ciuilia obsequia præstarent. Hoc adeo perspicue Christi-
contextus ac consequentia declarant, ut ambigere ne-
fas sit. Querunt enim ubi nasciturus sit ille rex Iudæo-
rum, non quilibet, sed ille qui redempturus sit Israe-
lem. Alioqui Herodem potius præfenti imperio fre-
tum, aut Augustum, aliumue adorassent; nec gratiam
infantis cum certo discrimine, & regnantium offensa
quæfissent. Quod si potentia regem æstimarent,

Augusti numen hoc maius adorassent; at nunc fagi-
Non An-
entes prælustria potentissimorum limina, videntes gustum, sed
stellam gaudij sunt magno gaudio, magno valde, hu-
mitemque calam subiere. Christum vero agnouisse, coluerunt.
& quæfisse, Herodis gesta docent: conuocato enim
consilio inquit, ubi Christus nasceretur? & illo respon-
dente, Bethlemam misit. De Christo igitur, humani-
que generis saluatore querunt, qui filius altissimi vo-
cabatur, qui cornu salutis erectum erat, qui omnium
erat Dominus. Eam magi Iudæis notum, a Prophetis
prædictum norant, adeo ut locum natiuitatis non i-
gnorari certo sibi persuaderent. Quin & stellam eius
esse iam Spiritu sancto doctore didicerant, hunc filium
David, filium Dei adoratum ibant; non igitur ut regē
veneraturi, sed ut mundi saluatorem adoraturi veniunt. saluatoris
Non ergo singulari tantum potentia, & dignitate re-
adorant.

gem, sed ut omnium redemptorem colebant. Fidem
igitur illis derogat, si iudicet eos putasse, fauorem eius
ante tempus querendum, si forte contingeret eum orienta-
li imperio potiri. Miseros sane, si infantem certa in pau-
pertate, incerta regni spe colebant; reges ipsos & re-
rum Dominos negligebant: ne hoc quidem in men-
tem illis venit, ante adultam ætatem, potentiamque
Cur huma-
regis, se decreptos futuros, aut esse delicturos: si per nos fauores
regem Iudæorum Messiam intellexerunt, vult aper-
tissimum; impia est illa, & nubunda cogitatio; si for-
te contingeret eos Orientali regno potiri; Nec enim ignora-
bant eius imperium fore ad mare vsque ad fines or-
bis terrarum: verum de adoratione satis. Quæ vero
Christo conueniat ut homini, alibi dicitur. Nunc hoc
monitum cupio. Adorasse regem, ut iam in iuuenis ho-

Christum
norem sibi delatum agnoscentem. Si enim infantem putarunt
more communi spe futuræ potentie tantummodo a-
dorasent, quam poterant olim expectare remunere-
sibi delatū
rationem ex beneficio, quod non intelligenti contu-
intelligere.
C 2 lerunt?

Regi
ampli-
tradi-
Regi
ampli-
tradi-
Regi
ampli-
tradi-

Regi
ampli-
tradi-
Regi
ampli-
tradi-

Regi
ampli-
tradi-
Regi
ampli-
tradi-

Regi
ampli-
tradi-
Regi
ampli-
tradi-

Regi
ampli-
tradi-
Regi
ampli-
tradi-

Regi
ampli-
tradi-
Regi
ampli-
tradi-

terunt? Concludo didiciſti Auguſtini. Serm. 3. de Epiph. Quid deniq; Magi venientes dixerunt? ubi eſt qui natus eſt Rex Iudaeorum? Quid eſt hoc? Nonnetum multi antea Reges erant nati Iudaeorum: Quid tantopere aliena gentis Regem noſſe, & adorare cupierunt? Vidimus enim, inquit, ſtellam eius in Oriente & venimus adorare eum. Nunquam hoc tanta devotione requirerent, tantopietatis affectu deſiderarent: niſi eum agnoſcerent Regem Iudaeorum, qui Rex eſt etiam ſeculorum.

Et Sermone ſecundo, Maniſtatum eſſe his, qui prope, & ha qui longe. Maniſtatum igitur nec illis doctis, nec iſti ſuſti. Et ſermone 6. Sed hodie de iſtu loquendum eſt, quos de re-adorant, motu terris fides duxit ad Chriſtum. Venerunt enim & quaſi-ergo Meſ- runt eum dicentes: Vbi eſt qui natus eſt rex Iudaeorum? Vidimus- enim ſtellam eius in Oriente, & venimus adorare eum. Annun- ciant & interrogant, credunt & quarunt, tanquam ſigni- ficates eos qui ambulant per fidem, & deſiderant ſpeciem. Quid ſi Chriſtum putabant ignarum eius, quod age- retur, videat Caluinus, ne forte cauſam ſuam matri e- ius commendarint, olim memorem beneficii, & ad- uocatam ſuam.

VERSVS 4.

Et congregans omnes principes sacer-
dotum, & ſcribas populi ſciſcita-
batur ab eis ubi Chriſtus naſce-
retur.

QVÆSTIO I.

Quale Concilium Herodes conuocat?

Terretur
Herodes.

§. 1. **H**erodes diuina legis & promiſſionum om-
nium ex æquo contemptor; nouo mago um
aduentu, & ſtellæ miraculo terretur. Sacerdotes vt leg-
is gnaros, & ſcribas conuocat non omnes ſed prin-
cipes ſeu primarios. Eant enim vices deſcriptæ per ſa-
milias, & ſui ſingulis principes. Scribæ olim regibus
apparebant, eratque magnæ illorum dignitas, qualis
nunc eſt ſecretariorum, ſyndicorum, Cancellariorum.
2. Reg. 9. 3. & 20. 25. & 4. Reg. 12. 10. & 12. 3. Fuc-
runt tamen alij minore dignitate: qui contraſcribis,
reſtamentiſtis, geſtis ſcribendis operam impendebant;
Qualis nunc eſt notariorum munus. At hoc loco ſcri-
bæ ſunt quos vocamus ſeu legiſcriptos appellat, popu-
li Doctores. Quos Rabbinum magnam partem è Si-
meonis tribu faſſile arbitrantur. Sed non eſt dubium
ex omnibus, præcipue tamen Leuitica Doctores
gentis fuiſſe. Nam cum decimis & oblationibus vive-
rent, & ſacri miniſterij dicat eſſe, nt, vocatio & ſa-
cultas ad Dei legem conſiderandam impellebat. Ge-
nebrardus Phariſæis Theologos comparauit, quia pe-
nitentiæ myſteria ſcripturarum ſcrutabantur; ſcribis canoniciſtis
qui leges ciuiles, & Moſaicas ſecundum corricem curabant.
Hic inſultrat Beza, & omnia ſcribarum & Phariſæo-
rum vitia in Catholicos tranſiſſe a bitratur, nec o-
uum ouo tam ſimile, quam hos illis affirmat. At
Genebrardus de ordine, vocatione, officio loquitur.
Ipſe Beza ait ſcribas populi, ſe ſelectos ex illo ordine
nonnullos, qui primarijs ſacerdotibus adiuncti, Ec-
cleſiaſticum cœrum explebant. Nonne idem Beza
obiicere Genebrardus poſſet ipſum ex ſacerdotum &
ſcribarum cœtu conſiſtorium Caluiniſtarum exſtrue-
re; ſcimus ſuper Cathedram Moſis illos ſediſſe, & nūc
quoque regi ſcitanti Dei oracula recte reſponſiſſe,
poſteri illorum Chriſto docente in lapidem impege-
runt, Ambitione & auaritia cœcati. Quod etiam Cal-
uinus ſatis intellexit: cum ait; nunc ſincere reſponſiſſe; po-

Tenite do-
ctores alijs

Qua in re
Doctores
ſimiles
Phariſæis.

ſtea ſurioſe ſcripturam corrumpere conatus. Vbi tamen qua
grauiter aberrat ſola vnius voculæ mutatione veri
præconem facile eum effecero; nam ipſius ſynagoga
conuenit, quod in nos amarulente dicit. Ita ergo ille.
Sic omnes impij in generalibus principibus Deo ſacile ſubſcribunt; Caluiniſta
ſed ubi propius eos vrgere incipit Dei veritas, contumacia ſua in auctori
vires euomunt. Cuius rei hodie illuſtre cernimus exemplum in recidant.
Papiſtis, [vere Caluiniſtis,] Chriſtum enim ſine controuerſia
ſacerdotum vniuerſum Dei Filium, carne noſtra indutum, & in
duabus naturis vnam Dei & hominis perſonam agnoſcunt; ſed
ubi ventum eſt ad Chriſti virtutem & officiū, mox ardet con-
ſiliis: quia in ordinem ſe cogi non ſuſtinent, ac multo minus
in nihilum redigi. In ſumma, quatenus nihil ſibi decedere puta-
bunt impij, Deo & ſcriptura aliquid reuerentiæ concedent? Sed
ubi conſerſis manibus cum ambitione, auaritia, ſaſtu, peruerſa
fiducia, hypocriſi & fraudibus conſiſtit Chriſtus, tunc omnis affectus
modeste obliſi in rabiem ſeruntur. Sciamus ergo hoſtibus re-
xatæ præcipuam excaſationis cauſam eſſe prauos affectus, qui hæretici
lucem in tenebras conuertunt.

VERSVS 6.

Et tu Bethlehem terra Iuda nequa-
quam minima es in principibus
Iuda, ex te enim exiet dux, qui re-
gat populum meum Iſrael.

QVÆSTIO I.

Qua lectio & interpretatio huius loci?

§. 1. **M**ultorum reprehensiones Matthæus incur-
rit citatione Michææ Prophete §. 1. contra-
rium enim in teſtimonio, & in eius productore vide-
tur dici. Dicit enim Propheta: minima es, Matthæus:
nequaquam minima, Propheta, in millibus, Matthæus,
in principibus. Textus Michææ ita habet. וְאַתָּה
בְּתֻלְיָה מְאֵלָה בְּיָמֵינוּ מִלְּפָנֵינוּ בְּיָמֵינוּ
בְּמִן לִי רֵאשִׁית מְשָׁל בִּישְׂרָאֵל

Vetus interpres ita reddidit: Et tu Bethlehem Ephra-
ta paruulus es in millibus Iuda, ex te mihi egredietur, qui ſit
dominator in Iſrael. Vbi duæ alæ diſcrepantiæ, quod
dicatur: Ephratha, & addatur, Mihi, non admodum
grauis ſunt, vt oſtendam. Septuaginta verſio variat,
ordinaria ita habet. καὶ σὺ οὐκ ἐστὶς βεθλεὲμ, τὸ
ἐφραθὰ ἐν ἰσραὴλ ἐστὶς ἐν αὐτῇ ἐν ἰσραὴλ ἐστὶς ἐν
λεὼνται τὸ ἐν αὐτῇ ἐν ἀρχῇ αὐτῇ ἐν ἰσραὴλ. Et tu domus
Bethlemi (viri nomen eſt) Ephrathæ, [& hoc viri no-
men] paruulus es, vt ſis in millibus Iuda, ex te exiit, vt ſit in
principem in Iſrael. Vbi à Matthæo præter alia etiam diſ-
fert, quod vocet domum Bethlehemi, & Ephrathæ,
nam ſingulis proponit articulum τὸ, vt virorum pro-
pria nomina indicet. Chaldaicus interpres de Chriſto
manifeſte interpretatur.

וְאַתָּה בְּתֻלְיָה מְאֵלָה בְּיָמֵינוּ מִלְּפָנֵינוּ בְּיָמֵינוּ
בְּמִן לִי רֵאשִׁית מְשָׁל בִּישְׂרָאֵל
בְּמִן לִי רֵאשִׁית מְשָׁל בִּישְׂרָאֵל
בְּמִן לִי רֵאשִׁית מְשָׁל בִּישְׂרָאֵל

Et tu Bethlehem Ephrata, que parua fuiſti ad numeran-
dum in millibus domus Iuda, ex te coram me egredietur Meſ-
ſias, vt ſit exercens dominium ſuper Iſrael. Ita Thargum
Ionathæ. Vbi clare ait, parnam fuiſſe, quam nunc ma-
gnam prædicit. Deinde ducem, ſeu dominatorem,
vocat Meſſiam, qui ſit dominaturus. Denique He-
braum בְּתֻלְיָה, expoſuit, coram me. Syrus interpres Syrus cum
cum Matthæo conuenit, niſi, quod pro & ponat Chaldaeo
etiam pro, minima, בְּתֻלְיָה, pro principibus, de Meſſia
בְּמִן לִי רֵאשִׁית מְשָׁל בִּישְׂרָאֵל in regibus, pro ducem בְּמִן לִי רֵאשִׁית מְשָׁל בִּישְׂרָאֵל.

Hæc igitur verba ſic apud Matthæum leguntur. καὶ σὺ βεθ-
λεὲμ γὰρ ἰσραὴλ ἐλάττω ἐν ἡμέραις σου ἐν ἰσραὴλ ἐστὶς ἐν
ἐξουίᾳ

ἡ ἐκείνηται ἡραμένη, ὅτις ποιμαίνει τὸν λαὸν μὴ τὸν
λαοῦ. Hæc inter se concilianda sunt, vt vnum eundem-
que sensum efficiant, cum verborum diuersitas nega-
ri non possit.

S. 2. Septuaginta interpretum lectio variat, vt
dixi. Quædam enim exemplaria habent, καὶ τὴν βηθ-
λεὴμ οὐκ ἐν ἑφραθᾷ, alij vt ante citavi, alij tantum:
καὶ τὴν βηθλεὴμ ἐν ἑφραθᾷ. Romana vero editio habet:
καὶ τὴν βηθλεὴμ ἐν ἑφραθᾷ. Et tu Bethleem Ephrata. Quod
vero positum est, ὁλίγος, minima, multa exemplaria
habent, καὶ ὁλίγος, non minima. Atque ita citat Ter-
tull. l. contra Iudeos c. 13. Et Cyprian. l. 2. testim. ad-
uersus Iudeos. Nec ex Matthæo citant; quia Tertul-
lianus expresse Prophetam nominat. Et Cyprianus
hoc modo. Et tu Bethleem domus Ephrata non exigua es, vt
constituatur in millibus Iuda. Prophetæ igitur verba reci-
tans, negationem adiungit. Sic Orig. l. 1. contra Cel-
sum, Euf. l. 6. demonstr. c. 13. Hinc tamen concluden-
dum non est, veterem Hebræum textum, & nostram
latinam versionem erroneam esse; potuerunt enim
70. mutare verba retento sensu, vt fecit Matthæus.
Plurimi vero libri 70. negationem adiungunt; &
probabile mihi videtur, ex Matthæo in veterem Gre-
cum textum irrepsisse. Itaque non aliter textus
corrigendus, sed conciliandus est.

S. 3. Græcæ lectiones, quæ habent καὶ τὴν βηθλεὴμ, &
τὴν ἑφραθᾷ ad Hebræum, Latinum, Chaldaicum, cor-
rectiora Græcæ exemplaria corrigenda sunt. Ita enim
conuenit, vt vniuersis linguis discerpens versio ad proto-
typon, & alias versiones emendetur. Deinde cum
Bethleem non sit τὴν ἑφραθᾷ, hoc est, alius viri,
qui eam condiderit, verum sit ipsa Ephrata, binomi-
nis enim fuit, vt Byzantium & Constantinopolis: Lu-
tetiæ & Parisij. recte dicitur, Bethleem Ephrata. Sensus
enim est; Et tu Bethleem, quæ olim Ephrata eras.

Eandem urbem esse docet Scriptura Gen. 35. 19. Mor-
tua est ergo Raabel, & sepulta est in via, quæ ducit Ephratam,
hæc est Bethleem. Et 48. 7. Et ingressus est Ephratam, & sepe-
liuit eam iuxta viam Ephrata. Prophetæ igitur cum in a-
lia quoque in tribu Zabulon ride esset Bethleem, si-
gnanter hanc Iudææ expressit, Idque aptissime Mat-
thæus non verba singula, sed ipsam sententiam expli-
cando reddidit, καὶ ἡ βηθλεὴμ ἡ γῆρα Iudæ. Etenim cum Herodes
talium rerum esset incuriosus, obsecrum erat illi no-
men Ephratæ, cerdæ autem mittendi erant Magi. Quæ-
admodum nunc, si Turcam Byzantium pro se iu-
beres, incertum quo mitteretur, reddes. Ad institu-
tum autem accommodare monuerunt Bethleem Iu-
dæ esse, non aliam. Qui Ephratam, & Bethleem con-
ditores existimant, incerta persequuntur. Qui enim
1. Par. 4. 4. vocantur Ephrata, & Bethleem, non
possunt esse conditores. Chur, inquit Scriptura, primo-
genitus Ephratæ, patris Bethleem. Et c. 2. 20. Salma est pa-
ter Bethleem. Iacob enim sic loquitur Gen. 48. 7. Et se-
peliuit eam iuxta viam Ephratæ, quæ alio nomine appellatur
Bethleem. Verus igitur erat nomen Ephrata & Beth-
leem, posterius remansit, prius perijt. Multo magis er-
rant, qui ab ἡβραῖς Ephratæ vxore Caleb dictâ putant.
1. Par. 2. 24. Ingressus est Caleb in Ephratam, & 70. εἰσῆλθας
καλὲβ εἰς ἑφραθᾷ. Vbi textus Hebræus habet כלהב
בית לחם in Caleb Ephrata, idq; absque sensu, quocirca
etiam Iun. & Trem. Calviniani mutant, בית לחם quod
signum est, non vsquequaque Hebræum textum esse
authenticum, vt nihil erroris contineat.

S. 4. Conciliationis primatio est. Vt dicant fa-
ciores vel errore, vel obliuione lapsos, vel etiam
inadvertentia, ita Gloss. Comm. Hieronymi, Canus l. 2.
c. 14. de locis Theolog. Anselmus etiam, & D. Tho-
mas. Atque ita Matthæus vere falsam eorum citatio-
nem retulisse dicendus esset.

Adami Conzen in Euang. Tom. I.

Verum eam sententiam probare nunquam potui. Imo contrarium potius ex actis demonstratur; si enim
obscurare oraculum voluissent, vocassent Bethleem
Ephratam, non terram Iudæ; non enim est eius, qui
abscondere voluerit sensum Prophetæ, clarioribus v-
ti verbis. Deinde vere omnino respondent, & vero tes-
timonio probant: cur igitur in re quæ nec illis prode-
rat, nec Herodi oberat, non sincere agerent? Nesciuis-
se; vel memoria lapsos non crediderim. Nam tempore
illo diligens studium scripturarum erat, & Hierosoly-
mis centuriæ scholarum. Florebant Gamaliel, Simeon,
Zacharias, omni sabbatho scripturæ in Synagoga le-
gebantur; præcipue illa loca quæ de Messia agebant.
Qui igitur fieri poterat vt locum tam nobilem, omni-
bus notum, alio sensu totum concilium profertret?
Nec dubitare licet rege turbato, tota vrbe suspensa, il-
los libros consuluisse, in medio protulisse. Alioqui cū
passim in manibus libri haberentur, nō modo omniū
se ludibrio exposuissent, sed extremum quoque dis-
crimen adissent; si in re tam magna, seria, qua regni
successio verteretur, Herodi fucum facere voluissent.
Cur id diceret de quo omnes mox coargui poterant?
Norunt Herodem in causa regni in liberos laui, qui
nunquam tam paruum peccatum in causa Maiestatis
esse putauit, quod non morte plebendum iudicaret. sum erat
Cum ergo nullo suo commodo, vel inimicorum dā-
no illud re regi potuissent; non est ratio, cur putemus re-
eos infamiam, & periculum subire voluisse, vel ex pro-
posito, vel insigni negligentia. Nec firma est ratio, qua
vtuntur, qui sic iudicant. Quia enim Herodes plerum-
que ex Concilio Sanedrin occidit, doctos quosque
perijisse suspicantur. At inter tot milia amulantium
legem, totque occisorum collegas, & discipulos non
fuisse, qui Prophetam recte legerent, non est credi-
bile.

Alij suspicantur fieri potuisse, vt cum tot haberent,
deuotioris, & commentarios, facile potuisse verba
alicuius glossæ pro authenticis adferri: cum Christus
ipse obijciat, propter traditiones suas Dei mandata negle-
xisse. Credi hoc posset, si vnus quispiam, obiter de
memoria testimonium recitaret; at in publico concil-
lio, omnes in vnum errorem consensisse; nec fuisse,
qui errorem aduerteret, moneret, librum aperiret, pla-
nè non est verisimile. Memini anno 1611. a Iudæo non
impero commentarium pro textu mihi oblatum fu-
isse; at id fieri ab integra synagoga haud facile depre-
hendas. Minime hoc tempore, & loco, vbi Herodes
turbatus, timens, infestus, ideoque seipso lenior. An
his ille negligenter, aut fraudulenter agentibus par-
ticiparet, qui infantum sanguine securitati suæ consulere
voluit? Nec deerant in aula regis adulescentes, atque ex
ipsis scribis, qui Biblia reuoluere, & errorem, aut frau-
dem indicare possent.

S. 5. Multorum illa est interpretatio, in Prophetâ Paruâ Be-
thleem aduersatiua omitti, vt Psalm. 118. v. 141. & v. 146. Bethleem
157. vt sensus sit, Paruula es in millibus, sed tamen magna, sed magna.
Euangelista id quod ad rem faciebat, ponendum duxit.
Magnitudinem scilicet ex Christo nascituro. Re-
uera enim sensum Prophetæ esse Bethleem, paruulâ
esse, sed magnam tamē, paruam ambitu, ciuibus, ma-
gnam alumno. Additur enim, ex te enim exiet: Quæ ra-
tio, non paruam sed magnam ostendit urbem, & præ-
cipue clauicis. Est hæc plurimorum, & verissima in-
terpretatio, verum Iudæorum cauilis non perinde li-
bera. Particula enim causalis, quæ est in Matthæo, in
Prophetâ textu desideratur.

S. 6. Erasmus Michæam censet dicere paruulam Non mini-
esse, at verò Matthæum, cum dicit, non minimam man esse,
esse, idem asserere, sed hyperbolice, & intensâ ne quidem
significatione, hoc modo: Ne minima quidem in numero
is, seu non es in numero & catalogo urbium, minima-
ne vltimum.

ADAMI CONZEN
IN
+ EUANGELIUM
C. VI
18

Olim est
Bethleem
non mini-
ma.

Græcæ
dicitur
minimo.

Bethleem
est
Ephra-
tha.

Euangelis-
ta pro no-
mine obli-
uio clari-
tatis præ-
termissa
tamen po-
tuit.

Idem
testis
ostendit
vnde.

Hebræus
textus non
omnino
parus.

Idem
testis
ostendit
vnde.

ne vltimo quidem loco, vt cum hominem vilissimū negamus in numero hominum censeri. Sic etiam Apostolus ait, ea quæ valde sunt abiecta, ea quæ non sunt. Huic interpretationi obstant duo. Primum est, quod Bethlehem adeo abiectum oppidum non fuerit, siue antiquitatem spectes, siue terræ fecunditatem, ob quam dicta est, domus panis, siue viros fortes, qui ex ea originem habuerunt, vt Abesam Iud. 12. 8. Booz, Dauidem, quin in ea erat statio Philistinorum 2. Reg. 23. 14. Roboam exstruxit, seu munivit, vt alias vrbes in Iuda, 2. Par. 11. 6. Non adeo abiecta erat, vt non posset numerari, sed parua, nec ad magnarum urbium opes, dignitatemque peruenit. Alterum quod obstat, est, quod Matthæi sententiam noua interpretatio destruit, Matthæus namque in latino, Græco, Syro textu causalem particulam Enim apponit. At non conuenit eam idcirco dici minimam, hoc est, ne vrbs quidem loco habendam, quod ex ea exiturus sit Messias; Hæc enim causa est, cur magna sit habenda, non è numero urbium reiicienda.

§. 7. Osiander suæ sectæ homo l. i. Harmon. in c. 10. Diuersum plane sensum efficit, atque ita Euangelistam cum propheta conciliat. Vertit in hunc modum. Et heus tu Bethlema Ephrata, parum est, vt sis inter chiliadas Iuda, Parum sane est, vt sis inter principes, cum sis ipsa princeps, & primaria ciuitas Messie, itaque nō gloriabitur quod in ea Salomon, Obed, Iesse, Dauid fuerint, & tot clarorum virorū fuerit mater. Hoc enim parum est, sed quod ex ea nasciturus Messias. Si igitur Propheta dicit, Parum est, vt sis inter principes, cum sis princeps, & Matthæus; Non minima es, sed eximia in principibus, optime conuenient vtriusque dicta. Nec Hebræo textui repugnare putat; Illi enim pro neutro genere, quo carent, masculinū & femininū vsurpant. Masculinū Gen. 12. 18. לֹא טוֹב הָיִיתָ אִתָּי לְבָרִי הָאֵלֶּים לְבָרִי

Non bonus, id est, non bonum, hominem esse solum. Sic hoc loco, paruulus, id est, parum.

Huic interpretationi obstant omnium linguarum versiones, atque interpretationes, etiam recetiorum, & nouatorum. Locutionem inuenit igitur similem illi, quæ est Isa. 49. 6. Parum est, vt sis mihi seruus ad suscitandas tribus Iacob, & sceces Israel conuertendas, Ecce posui te in lucem gentium. Confirmatur vero, nam Bethlehem & Ephrata vrbs nomina feminini generis sunt, נְעִירָה, vero masculinum est, non ergo his substantiuis illud adiectiuum conuenit, sed dicendum esset, זָגִירָה, Zaghira, non Zaghir. Respondet ad hoc noster Ribera de vrbe, vt de homine Prophetam loqui, & consentaneum rationi est; quia cum urbem alloquatur, intelligentem personam videtur eidem tribuere. Habet tamen illa responsio suam difficultatem; Urbium enim & regionum nomina, cum sic vsurpantur, feminina esse solent, Virgines, & filia, non viri, aut filij dicuntur. Deinde repugnat Matthæus, qui de Bethlehem, vt de vrbe loquitur, מִן הַטֶּרֶם הַזֶּה terra Iuda. Sic enim exprimere voluit vt clare loqueretur, solebat enim frequenter hoc adiungi, vt Iudic. 17. 7. Bethlehem Iuda, atque eodem modo 1. reg. 17. 12. Ruth. 1. 2. Hac igitur ratione maior inter Euangelistam, & Prophetam dissensio ostenderetur. Commodius itaque responderi posse arbitror, si id quod reuera factum est, perpendamus. Ciuitas illa in tribu Iuda posita, sex à Ierosolyma milliariibus, dicebatur nomine composito, & scribitur à Propheta בֵּית-לֶחֶם, hoc est domus-panis, בית Beth est generis masculini, ad hoc Propheta respexit, & 70. qui אלֶּפֶּים, non אלֶּפֶּים vterunt, eos autem subaudiuisse אלֶּפֶּים ex eo constat, quod in multis exemplaribus legatur ascriptum. Propheta igitur de Bethlehem loquitur, vt de domo panis eius, qui de caelo descendit. Clarum fuerit, si pro domo panis legamus, locum panis, Et tu loci panis paruulus es.

Ex hisce perspicuum est, non esse certam aliquam rationem cur nouam versionem, nouamque interpretationem comminisceretur Osiander. Nam vtique; verbum נְעִירָה id significet, non tamē cetera permittunt. Si enim ad imitationem Isaia loquitur Michæas, oportet voces construere cum in finit uo. Sic Isaia loquitur נְעִירָה לִי עֶבֶד, hoc est ad verbum; Hebræum Parum ad essendum, vel ad esse te mihi seruum. quod vertunt latinius, Parum est, vt sis. Septuaginta tamen suæ ueritū, linguae idiotismum retinentes dixerunt, τὸ ὀλίγον, & τὸ ἐλάχιστον. Quod si hunc locū eo modo explicemus, mutanda erit Syntaxis, dicendumque; in Hebræo נְעִירָה Veethecha, non Veattha, Et te Bethlehem Ephatha parum est ad existere vel esse in millibus, quod Osiander omnium censor, non perpendit. Deinde non est visitata illa traiectio in Hebræa lingua. Et te Bethlehe Ephrata parum est ad esse in millibus, verbum enim præponitur, Parum est te Bethlehem, vt & in Germanica lingua. Nemo recte uerterit locum Isaia. Das du mein Knecht bist, ist ein geringes / die geschlecht Jacob aufzurichten. Sed hoc modo. Ist ein geringes / das du mein Knecht bist, die geschlecht Jacob aufzurichten. Quæ ratio etiam in Hebræo valet, imo durior est traiectio, & exemplis carens.

§. 7. Facillima omnino mihi videtur, & Prophetæ conuenientissima expositio, quæ non paucis nostro tempore placuit, vt apud Prophetam sit interrogatio ex earum genere quæ vehementius negant, quæ proinde rectissime sensu reddito per negationem adiecta sit expressa, ita tanlenius; clarius, Ludouicus Vives scholijs in Augustinum de ciuitate Dei in l. 18. c. 30. Ribera noster refert libros Gothicos S. Ildori. & Biblia item Gothica in Ecclesia Tolitana habere, Nunquid paruula es. Nam reuera Propheta eius magnitudinem & dignitatem voluit ostendere, quod non modo clarorum virorum, & regum, sed Messia etiam genitrix futura esset, cuius exitus à diebus æternitatis. Nec refert particulam interrogatoriam non præponi, vultu enim, vocis sono, accentu ita interrogamus, vt facile appareat, non affirmationem, sed questionem esse. Alijs ironiam esse magis placet, vt est illa 3. Reg. vltimo; vbi Propheta Michæas loquitur. Ascende & vade prospere, & tradet Dominus in manus regis. Ita hic quoque dicit Propheta, Et tu Bethlehem paruula es, scilicet, vt vulgus arbitrat, in millibus Iuda, cum ex te exiturus sit Messias. Atque hæc de Prophetæ & Euangelistæ conciliatione, de qua tamen Origenes l. 1. cōtra Celsum omnia carpentem non laborat, sed negationem adiungit Prophetæ verbis, vt dubium non sit hominem in lectione scripturæ, & versionibus diligentissimum, eam in veteribus libris legisse. Quia tamen videro alios hac in re laborasse, nihil affirmare tale ausim.

§. 8. Quod Propheta in millibus, Matthæus in principibus dicit. In Propheta vetus interpres: in millibus, & LXX. & αὐτῶν, ita quoque Chaldæus; at in nouo constanter habent ἐν χίλιαις, Syrus habet במלכא in regibus. Neque satis esse videtur אלֶּפֶּים & millia & principes significare, cum vnum ex alio non deducatur, videaturque, aut vetus, non noua scriptura errasse.

Respondendum est igitur vtrumque; sensum in vtroque esse inclusum vtrumque; vero à Spiritu Sancto inclusum. Nā idem est esse in millibus, & esse in principibus non minimā. quod vt intelligatur notandum est, אלֶּפֶּים esse mille, אלֶּפֶּים alaphim millia. Deinde vocabulū affine אלֶּפֶּים esse ducē, proprie millenariū, seu chiliarchā, extendi tamen ad alios, itē Auctore, doctorem, ita Gen. 36. 15. Zach. 9. 7. Verū norandum & illud: omitti aliquādo י, vt Gen. 35. 30. ac tū nō differre quoad cōsonantes ab אלֶּפֶּים. Sic loco citato אלֶּפֶּים אלֶּפֶּים Alphehem: duces

Bth lehem
non erat
omnino
abiecta.

Osiandri
cōciliatio.

Osiandri
expositio
contra om-
nes est.

Vrbes filia-
bus compa-
rantur.

In בית-
לֶחֶם re-
spexit Pro-
pheta ge-
nus nomi-
nis appel-
latum.

Osiander
Hebræum
textum.

Apud Pro-
phetam
negatione
legendum
est.

Interroga-
tio vultu
magis quā
verbis ex-
tenditur.

In millibus
& in prin-
cipibus.

אלֶּפֶּים
& mille.

duces eorum. Hinc quod apud Prophetam ponitur בִּלְחֵם Bealphe in regimine, si literas spectes utrunq; designat, & in millibus, & in duob; seu Chiliarchis. Licetq; est utroq; modo vertere. Eundē etiā sensum esse constat: Cum enim Israel in tribus, illa per familias, & Chiliadas distributa essent, singulis porro millibus præessent Chiliarchæ, confuse his loquebantur; ponendo familias pro cætu & principibus, & principes ipsos, pro cætu. Sic Iud. 6. 15. בִּלְחֵם familia mea, seu Chiliad mea. Sic Exod. 18. 21. Num. 1. 16. & 10. 4. Deur. 1. 15. 1. Reg. 8. 12. & 17. 18. Sensus igitur est, Bethlehem nequaquam minima est comparata tot Chiliarchis Iudæ; nam illa suam dignitatem eximiam habet; vel comparata millibus seu familiis Iudæ. Vtroque enim modo confertur millenariis, seu principibus. Nam Bethlem, hoc est princeps eius, & familia, comparatur principibus & principibus aliis. Si enim comparo Britannum regem Franco, aut Coronæ Coronam, aut regnum regno, eodem sensu intelligor, non enim personam personæ, sed reges quā reges sunt, & regna confero.

§. 9. Causa adiungitur comparationis, non verus, sed noua, & magna, quia exiet dux. Nempe Rex regum, Christus; Iudæi teste Chrysostomo, Theodor. Theophylact. in hunc locum, de Zorobabele interpretati sunt. Zorobabel enim filius Salathielis Babylonē natus est; forte Bethlehem nunquam auraro adiit. De nascituro non de mortuis querit Herodes. Post Michæ vaticinium, nullus celeberrimus ducum natus est Bethlemæ. Nec Zorobabel tantuserat, nec proprie מֶלֶךְ dominator, sed Persæ obnoxius, & eius iussu regnans. Si igitur urbs illa ab alumnorum aliquo prerogatiuam habitura erat in Israel, & ex Davide eam habere poterat, aliisque qui in ea nati, Zorobabele maiores fuerunt. Denique non conuenit Zorobabeli, quod propheta adiunxit, Egressus eius a diebus æternitatis.

Quod vero noster veritē non mutaret, pascet, aliaque non mutant, sed exponunt sententiam. Non enim solent verba annuere Evangelistæ. Quo ipso ostendunt, quantum a vero aberrant, qui scripturas perpetuo iactant, sensum eius vel non percipiunt, vel depravant. Locum notare Euāgelista voluit, sensum omnibus notum indicare, Vnde discimus in illa Ecclesia non modò scripturæ verba, sed sensum quoque fuisse. Omnium enim iudicio constabat, de Christo locum Prophetæ, non de alio quopiam rege vel duce intelligendum.

§. 10. Iudæos Tertullianus etiam hoc loco confutat; frustra eos Messiam expectare de Bethlehem nasciturum, cum nemo in illa Iudæorum esse possit. aduersus Iudæos, c. 12. Igitur quoniam filij Israel adfirmant nos errare recipiendo Christum, qui iam venit, præferimus eis ex ipsis scripturis, iam venisse Christum, qui nunciabatur. Nasci enim eum oportuit in Bethlehem Iudæ. Sic enim scriptum est in propheta: Et tu Bethlehem non minima es in duobus Iudæ. Exte enim exiet dux qui pascat populum meum Israel: Si autem natus adhuc non est qui processurus dux de tribu Iudæ ex Bethlehem nunciabatur, oportet enim eum de tribu Iudæ & à Bethlehem procedere: animaduertimus autem tunc neminem de genere Israel in ciuitate Bethlehem remansisse, & exinde quod interdictum est, ne in consinio ipsius Regionis demoretur quisquam Iudæorum, ut hoc quoque esset adimpletum per prophetam: Terra vestra deserta, ciuitates vestre igni exusta, id est, quod belli tempore eis euenerit, regionem vestram in conspectu vestro exteri comederit, & deserta & subuersa erit à populis alienis. Et alio loco sic per Prophetam dicitur: Regem cum claritate videbitis, id est Christum facientem virtutes in gloria Dei Patris, & oculi vestri videbunt terram de longinquo: quod vobis pro meritis vestris post expugnationem Ierusalem, prohibitis ingredi in terram vestram, de longinquo eam o-

culis tantum videre permissum est. Anima, inquit, vestra mendicabitur timorem, scilicet quo tempore excidium sui passi sunt. Quomodo igitur nascetur dux de Iudæa, & quatenus procedet de Bethlehem, sicut diuina Prophetarum volumina nunciant, cum nullus omnino sit illic in hodiernum derelictus ex Israel, cuius ex stirpe possit nasci Christus.

Efficax hoc tempore argumentum est, nemo enim domo David aut superest, aut superesse sciri potest. Etsi enim forte ex regia familia aliquis superstit, nemo tamen est, qui id non modo probare valeat, sed ne quidem qui id falso iactare audeat. Non igitur testimoniū vllō ostendere possunt Messiam suum esse de domo David; perinde autem in hoc genere est, vel non esse vel non posse probari.

Documenta genealogiæ perierunt, postquam ille genitus est, propter quem olim seruabantur.

§. 11. Denique præterire non debeo Caluini errorem, ut qui pueriliter ipse labatur, aliis nihil ignoscat. Et quia, inquit, Græce scribebat, receptam lectionem secutus est. Nam ex hoc loco, & similibus colligere promptum est, lingua Hebraica non fuisse ab eo compositum Euangelium.

An obsecro vnquam ille Græcam lectionem inspicit qui ita loquitur? Supra lect onem Septuaginta attuli, eiusque varietatem. Nul'a est, quæ non æque à Matthæi lectione discrepet, atque Hebræa. Ad collationem contextus appello.

Quomodo igitur receptam lectionem secutus est? Quod si Caluinus Matthæum negat Hebraice scripsisse, quia verba Hebræa de verbo non exprimit; concludam ego pari ratione, ne Græce quidem scripsisse; quia Græcam lectionem non est secutus. Verum hac de re sat dictum in prologomenis.

QVÆSTIO II.

Rectene Hieronymum Erasmus hoc loco accuset?

§. 1. Hieronymus ad Pammachium de hoc loco, alii que disputat, nec rem definit, sed nec opus erat definitione ad eius disputationis institutum. Hoc autem temere arripit: Erasmus grauius eum accusat, & Erasmi imitator Ludouicus Viues, in c. 30. l. 18. de ciuit. Summa in eo est, quod Hieronymus dicat Apostolos potuisse in hisce testimoniis proferendis errare. Verba Erasmi proponam, deinde respondēdo: Quamquam autem dicta magni doctoris præter scripturam ad fidem pertineant; Quia tamen ferendum non est, prout iam illi aliena temeritate in tam grauem suspicionem ipsam per vocari, hac quasi digressiuncula eum defendendum suscepi: idque etiam Sectariorum causa; qui non modo Hieronymi accusandi occasionem arripiunt auarissima importunitate; sed etiam eleuandæ diuinorum literarum auctoritatis sumunt audaciam, ut ex Vorstio, aliisque docui alio in loco. Huic tanto flumini cohibendo, quo primum patrum sepes, limitisque obruantur; deinde Prophetarum, & Apostolorum fundi euertuntur ab omnibus mature obices ponendi sunt. Erasmus vero audiamus. Testimonium hoc sumptum est ex Michæ capite quinto. Diuus Hieronymus ingenue fatetur, id quod refertur à Matthæo, neque cum editione Septuaginta, neque cum Hebraica veritate per omnia conuenire: siue quia voluerit Euāgelista studiose referre, sicut ab illis fuit receptum, ut ostenderet Scribarum & Phariseorum in diuina scriptura negligentiam: siue iuxta quorundam opinionem, quod ipsi Euāgelistæ testimonia sua huiusmodi non è libris de prompterint, sed memoriae fidentes, ita ut lapsi sint: quandoquidem depræhenditur aliquoties in sensibus quoque nonnulla diuersitas,

ueritas, ut verba prudentes neglexerint. Atque hic sane ne quis offendi possit infirmior, aut etiam morosior, non grauabor ipsa Hieronymi verba subscribere ex huius loci commentariis. Quod inquit, testimo-

*Scribas pu-
rat male
protulisse.*

*Hieronymi
verba.*

nium nec Hebraico, nec Septuaginta interpretibus conuenire, me quoque tacente periculum est, & arbitror Matthaeum volentem arguere, scribarum & sacerdotum erga diuinam scripturam lectionem, negligentiam, sic etiam posuisse, ut ab eis dictum est. *Sunt autem qui asserunt, in omnibus pene testimoniis, quae de veteri testamento sumuntur istiusmodi inesse errorem, ut aut ordo mutetur, aut verba, & interdum sensus quoque diuersus sit, vel Apostoli, vel Euangelistae, non ex libro carpentibus testimonia, sed memoria credentibus, quae non nunquam salitur. Haec* Hic Hieronymi verba recensimus. Apparet autem hoc loco virum eruditissimum magnis fuisse costrictum angustiis; unde vix explicare se potuerit. Nam prior illa ratio, quam suo nomine refert, ut cum sanctissimi viri pace dixerim, coactior videtur & affectatior. Primum enim id quod sequitur, sic enim scriptum est per prophetam, non minus commode potest ad Euangelistam quam ad Pharisaicum personam referri. Deinde nusquam repetire licet, Phariseos & scribas in hoc natos, quod legem ignorarent, sed quod ambitione & avaritia corrupti, videntes non viderent. Etenim iuris peritus rogatus à Christo, quid legeret de magno mandato, respondet incontinentem: *Diligas Deum tuum, &c.* & ille approbato illius responso: *Hoc fac, inquit, & viues.* Porro Saducaei dictum est, *Non intelligentes scripturas.* Arbitror autem eundem esse locum qui narratur Luca decimo, Matthaei vigesimo secundo, & Marci duodecimo: apud Lucam Iulius peritus interrogatus Domino respondet, apud Matthaeum Dominus respondet, quemadmodum & apud Marcum. Sed ipse Marcus praebet ansam soluenda dissonantiae, apud hunc enim scriba repetit & approbans Domini responsum velut interpretatur. Apud Matthaeum vero sit mentio, Pharisaeorum qui per legis peritum proponunt questionem. Iam altera defensio, quam aliorum nomine recenset Hieronymus, aliquanto etiam est durior: Videlicet memoria lapsos Euangelistas, saepenumero dissentire verbis ab Hebraeo, nonnunquam & sensibus. Et hanc sententiam ita refert aliorum titulo, ut tamen non infectetur velut impiam.

*Legē sci-
bant Pha-
risaei.*

*Durū di-
cere, me-
moriam la-
pos Apo-
stolos.*

Notauit hunc locum idem Hieronymus in libello ad Pammachium de optimo genere interpretandi, palam ostendens Euangelistam non solum verbis dissidere à Propheta verbis, verum etiam sensum prorsus esse contrarium. Nam quod est in Hebraeo, *Paruulus es in millibus Iuda, & septuaginta vertunt: Modicus es ut sis in millibus Iuda, Euangelista dixit: Nequaquam minima es in millibus Iuda.* Et tamen Propheta sensum magis approbare videtur Hieronymus, ostendens eum consentire cum verbis Domini Pauli: Elegit infirma mundi Deus, ut confundat fortia. Atque hunc locum ita claudit Hieronymus: Haec replico, non ut Euangelistas arguam fallitatis, hoc quippe impiorum est, Celsi, Porphyrij, Iuliani, sed vere prehensores meos arguam imperitiae, & impetrem ab eis veniam, ut concedant mihi in simplici epistola, quod in scripturis sanctis, velint, nolint, Apostolis concessum fuisse. Haec Hieronymus. Certe Hieronymus non id postulat sibi concedi, ut sensum reddat contrarium, sed ut aliis verbis eandem esset sententiam. At in Euangelista facit sensum prorsus esse pugnantem cum sensu Prophetae. Quod si conceditur Euangelista, multo magis ignoscendum sit Hieronymo. At fallitatis crimen abominatur in Euangelistis, & per hunc modum non item. Neque enim continuo forte vacillet totius scripturae Sacrae autoritas, si ubi variant, vel in verbis, vel in sensu, modo summa constet earum rerum,

*Accusatio
Hierony-
mi.*

de quibus agitur, & unde cardo pendet nostrae salutis. Vt enim spiritus ille diuinus mentium apostolicarum moderator, passus est suos ignorare quaedam, & labi, errare quae alicubi iudicio sine affectu, non solum nullo incommodo Euangelii, sed hunc etiam ipsum errorem veritatem adiumentum nostrae fidei: ita fieri potuit, ut sic temperat organum Apostolicae memoriae, ut etiam si quid humano more fugisset, id non solum non derogeret fidei diuinam scripturam, verum etiam si dem arroget, apud eos, qui alioqui de composito scriptum calumniari poterant. Quod genus sit si nomen pro nomine sit positum, id quod alicubi factum fuerit Hieronymus, aut si quid non suo narratur ordine, in quo saepenumero torquetur veteres interpretes: Et Hieronymus in praefatione commentationum quos scripsit in Matthaeum, testatur, *Marcum ea quae audiuit à Petro iuxta fidem gestorum retulisse potius quam ordine.* Spiritus ille caelestis totum hoc salutis nostrae mysterium arcanis consiliis & abstrusis humano ingenio rationibus moderatus est. Neque nostrae facultatis est, neque Christianae modestiae, quibus modis suum negotium tempera, praescribere. Solus Christus dictus est veritas, unus ille caruit omni errore. Adfuit spiritus diuinus & Diuo Cypriano, ut est probabile, & tamē quaedam illius reiciuntur ab orthodoxis: adfuit & Hieronymo, reiciuntur & huius nonnulla: adfuit Augustino, atque ipse quaedam sua recantauit. Prima quidem autoritas debetur Apostolis & Euangelistis: Sed fieri potuit, ut Christus occulto nobis consilio, quiddam humanum in his quoque iudicare voluerit, perspicuus hoc ipsum ad humani generis restitutionem conducere. Poterat suos semel omni ignorantia, omni liberare errore, at iuxta Augustinum & post acceptum spiritum sanctum de liquit Petrus, & ita deliquit, ut à Paulo meruerit acriter obiurgari. Dissentit à Barnaba Paulus, quod fieri non potuit, nisi alterutro errante. Quod si prorsus existemus labefactari scripturae totius autoritatem, si vel leuissimus error yquam insit, certe plusquam probabile est, in omnibus exemplaribus, quibus nunc vtitur Ecclesia Catholica, nullum esse tam emendatum, cui non vel casus, vel studium alicuius, mendae nonnulli lapsus esset. Iam si placet superior rationi, aut hoc plane negandum est, ut labafcet vniuersa fides scripturae. Atque haec dixerim, optime lector, non quod huius sententiae velim vel auctor esse, vel patronus, sed si qui forte sunt, qui putent huiusmodi nodos, quos aliquot nec Hieronymus, explicari non posse, ne protinus sic interpretentur, ob vnum aut alterum verbulum, labefactandam totius scripturae S. auctoritatem, iniquiores erga sacros libros, quam erga prophanos. Grauis auctor est Sueronius, etiam in vno, aut altero loco lapsus esse comperitur. Quod suffugium si non recipitur, equidem malo credere, vel apud Hebraeos, vel apud nos, locum esse deprauatum, aut si quid mutatum est diuino consilio in melius: aut denique scripturam quidem esse sinceram, sed nostram imbecillitatem non allequi mysterium. Id repeto si Hieronymo fuisset Euangelium Matthaei scriptum Hebraice, hoc sane loco testimonium illius adduxisset. Quanquam autem impudens videri possit, si nos conemur explicare nodum, quem Hieronymus ipse non explicat, explicaturus haud dubie, si potuisset: tamen illud secum perpendat velim lector prius, ac diligens, num hac ratione possit ex angustiis his emergi, ut dicamus, subito in medio sermone personam commutatam; quod alias quoque factum animaduertimus in sacris literis. Imaginemur; Prophetae verba sic recitari, vel à Pharisaeis, vel ab Euangelista, ut de suo nihil admisceat, quod tamen haudquaquam aduersetur sensui prophetiae. Siquid cum propheta sentiret antea Bethleem humile, contemptumque fuisse praeceteris

*Error non
conciliat
auctoritas
rem.*

*Error do-
centium
non est sa-
lutaru.*

*Nullus est
tor in scri-
ptura ali-
miten-
dus est.*

*Co-
m-
m-
m-*

*At-
p-
p-*

teris Iuda ciuitatibus, tamen futurum, ut eiusmodi partu edito, superet omnes felicitate, celebritate, quae: quod a Propheta dictum erat, tacuit Euangelista, quod sensu explicuit, non ad id tempus respiciens, quo haec scripsit Propheta, sed ad sua tempora, quibus edito Iesu, desit esse minima Bethlehem, ac maxima caput esse, perinde quasi dixisset: Quod olim praedictum est a vate, fore ut ex omnium minima heres omnium maxima, id iam contigit.

§. 2. Haec quae contra sanctum Hieronymum dicuntur, magna cum iniuria sancti viri proferuntur. Quod ad eius & veritatis defensionem omnino cognoscendum est.

Primo ait testimonium nec cum Hebraico, nec cum septuaginta interpretibus conuenire. Quod idem fieri potest, quia verbis discrepare, sensu conuenire illa de quibus disputatur, *in casu* possunt.

Deinde Euangelistas aut Sacros Scriptores, memoriam lapsos non dicit Hieronymus, sed ita refert alios sensisse. Non esse illam Hieronymi sententiam ex ipso clare omnino doceo. Nam Euangelistas non arguit falsitatis, quod ait, esse Celsi, Porphyry, &c.

Hieronymus Deinde sibi vult concedi, quod illis concessum est, & quidem in simplici Epistola, quod illi in Scripturis; ac nunquam sanctissimo viro in mentem venit, ut sibi concedi potestatem peruerendi sensum, aut contrario sensu vertendi, aut sane, ut de memoria fallente recitatus falleret. In primis consideranda est quaestio, quae tum controuertebatur. Epistolam S. Epiphaniij Hieronymus interpretatus est, amuli calumni bantur, verbum verbo cum non reddidisse, ita enim ille, de optimo genere interpretandi queritur. cap. i. Deditque aduersarius contra me latrandi occasionem, ut inter imperitos conueniret. Me falsarium, me verbum non expresse de

Hieronymus verbis sententiam. Hoc genus interpretandi damnat. Ita se B. Augustinus non tonium transposuisse, ut nihil desit ex sensu, desit ex verborum bis. Alij syllabas aucupentur, inquit, & literas, tu quare sententiam sentias. De ea igitur versione loquitur, qua integro sensu, verba variant.

Neque obstat, quod dicere videatur, sensum esse contrarium; id enim de sensu, qui prima se fronte prodit, ut fieri solet in omnibus, quae sunt *in casu* apparent, quasi contraria, cum nullo modo talia sint: Verum ipsum audire praestat. In eodem, inquit, Euangelista legimus, Herodem ad aduentum Magorum fuisse iudicatum; scribitque & sacerdotibus congregatis, sistitatum ab eis, ubi Christus nasceretur, illosque respondisse, in Bethlehem Iuda. Sic enim scriptum est in Propheta: Et tu Bethlehem, terra Iuda, nequaquam minima es in ducibus Iuda: ex te enim egredietur dux, qui regat populum meum Israel. Hoc exemplum in vulgata editione sic fertur: Et tu Bethlehem domus Ephratae, modicus es, visus in millibus Iuda: de te mihi egredietur, ut sit princeps in Israel. Quanta sit inter Mattheum, & Septuaginta verborum, ordinisque discordia, magis hoc admiraberis, si Hebraicum videris, in quo ita scriptum est: Et tu Bethlehem Ephratae, paruulus es in millibus Iuda: ex te mihi egredietur, qui sit dominator in Israel. Considera gradatim, quae ab Euangelista sunt posita. Et tu Bethlehem terra Iuda. Pro terra Iuda, in Hebraico Ephratae habetur, in Septuaginta, domus Ephratae. Ut pro, Nequaquam minima es in ducibus Iuda: in Septuaginta legitur. Modicus es, visus in millibus Iuda. Sensusque contrarius est, Septuaginta sibi in hoc duntaxat loco, & Hebraico concordant. Euangelista enim dixit, quod non sit paruulus in ducibus Iuda, cum e regione sit positum; paruulus quidem est & modicus; Sed tamen de te mihi paruulus & modicus egredietur dux in Israel secundum illud Apostoli: Elegit infirma mundi Deus, ut confundat fortia. Porro quod legitur, qui regat, vel qui pascat populum meum Israel, aliter in Propheta esse perspicuum est. Haec replico non vi Euangelistas arguam falsitatis (hoc quippe impiorum est Celsi, Porphyry, Iuliani)

sed ut reprehenses neos arguam imperitia & impetrem ab eis veniam, ut concedat mihi in simplici Epistola, quod in Scripturis Sanctis, velint nolint, Apostoli concessuri sunt.

Non est instituti illius probare eundem sensum esse, nec conciliare loca Scripturae, sed tantummodo demonstrare mirum non esse, si auctoris & interpretis diuersa sententia aliquando videantur. Adeo vero religiose haec in re iudicat, ut cum in vna Scriptura inuenit, quod in alia non est, nihil de alterutra definit. Legimus inquit iuxta Lxx. duntaxat interpretes, in Iesu Naue, ubi tribus Iuda vrbis & oppida describuntur, inter cetera etiam hoc scriptum Theco & Ephrata, haec est Bethlehem, & Phagor, & Aetham, & Culon, & Talam & Soris, & Carem, & Galim, & Berber, & Mancho ciuitates vndecim & viculorum: In obscuris quod nec in Hebraico, nec apud alium interpretem, & siue de intelligenteribus libris erasum sit malitia Iudaorum, ne Christus de tribu Iuda ortus videretur, siue a Lxx. additum, nequaquam liquido cognoscentes, certum quid nouimus.

In eo igitur totus est, ut de monstrat septuaginta & Apostolos verbum de verbo non reddidisse, sed sensum tenuisse. Dies me, ait, & 3. deficiet, si omnium, quae ad sensum interpretati sunt, testimonia replicauero. Sufficiunt in praesentia nomina, si Hilarij confessorum, qui Homilias in Iob, & in Psalmos, tractatus plurimos in Latinum verius & Graeco, nec sum non a sedulo littere dormitanti, & putida rusticorum interpretatione verba ab se torfit, sed quasi captiuos sensus in suam linguam victoriosius retransposuit. Nec hoc mirum in ceteris saculis, videlicet, aut ista teneri Ecclesia viris; cum septuaginta interpretes, & Euangelista, atque Apostoli idem in sacris voluminibus fecerint. In omnibus vero exemplis ostendit, non sensum esse pugnantem, sed verborum, ut Marci. 5. Zach. ii. Sed & in Hebraeo, cum sensus idem sit, verba praepostera sunt, & pene diuersa. Accusant, inquit, Apostolum falsitatis, quod nec cum Hebraico, nec Septuaginta congruat translatoribus, & quod his maius est, erret in nomine: pro Zacharia quippe Ieremiam posuit, sed absit: hoc de Christi pedissequo dicere: cui cura fuit, non verba & syllabas aucupari, sed sententias dogmatum ponere. Hieronymus in eadem Epistola docet saepius Euangelistas & Apostolos errare non posse. Nec tamen illa explicat, sed aduersariis concilianda relinquit, ut illa quae magis discrepare videtur ipsi conuenire doceant, eo loco Hieronymus quoque modo Hieronymum excusent, cuius verba verbis, non statim respondent, sed sensibus, sensus. non conuenientiam in c. i. Ezech. Theodotionem reprehendit illa dicit, qui quod contrarium apparebat, omisit. Quod, se pugnatia quirit: Et animalia currebant, & eueriebantur quasi species videntur. Bereh: de editione Theodotionis in Lxx. additum est. Qui (ne contra priores duas sententias Propheta dicere videretur) hoc quod putabant esse contrarium, id est & animalia currebant, & eueriebantur, silendum putauerunt, ne legenti scandalum facerent. Melius est autem in diuini libri transferre, quod dictum est, licet non intelligas quare dictum sit: quam auferre quod nescias. Alioquin & multa alia quae ineffabilia sunt, & humanus animus capere non potest, hac licentia delebuntur.

Sensit Hieronymus, quod & Augustinus Epist. 96. Solis & omnibus libris Apostolicis fidem habendam. Ego enim facior caritati tuae, solis eis Scripturarum libris, qui iam Canonici appellantur, didicisse hunc morem, honoremque. Nullus deferre, ut nullum eorum autorem scribendo aliquid errasse firmitissime credam, ut si aliquid in eis offendero, quod videatur contra scripturam veritatem: nihil aliud quam vel mendosum esse codicem, propter errorem vel meum non intellexisse, non ambigam. Alios autem ita uir, lego, ut quantalibet sanctitate, doctrinaque, prepolleant, non ideo verum putem, quia ipsi ita senserunt, sed quia mihi vel per illos autores Canonicos, vel probabili ratione, quod a vero non abhorreat, perscrutari potuerunt. Nec te, mi frater, sentire aliquid aliud existimo: prorsus, inquam; non te arbitror sic legi libros tuos velle, tanquam Prophetarum & Apostolorum: de quorum scriptis, quod omni errore careant, dubitare nefarium est.

Nur

Nunquam igitur, ne semel quidem admittendus est, nec lingua lapsus vel memoria in Scriptore Sacro. Cum enim divina litera a Deo ad nos sine missa, in Deum culpa turpitudineque mendacii transcriberetur, quod si humana fragilitatis errores divinae veritati dicamus admistos; non potest nobis de authentica scripti fide constare, nisi quid sincere divinum, quid hominum initio adulteratum sit, ostendatur. Hieronymus etiam nymus sane graviter se excusat Augustino, ne officiosum mendacium defendere videatur. Ego, inquit, imo alij ante me exposuerunt causam, quam putaverant, non officiosum mendacium defendentes, ut tu scribis, sed ostendentes honestam dispensationem, ut & Apostolorum prudentiam demonstrarent, & blasphemantis Porphyrii impudentiam coercerent.

§. 3. Rationes Erasmi nullius momenti sunt. Est Christus solus veritas, nec tamen Apostolorum Scriptura mendaces, quia in illa loquitur veritas. Mentiri potuerunt & Apostoli, sed cum Spiritu sancto agentibus locuti sunt, aut scripserunt, nec fallere, nec falli potuerunt. Dissensit a Barnaba Paulus; & errare hac in re potuit alteruter; at non in dogmarum expositione, sed re externa, de Marco vel assumendo vel relinquendo. Vtrique sua fuit ratio, cui melior, ille novit, qui corda scrutatur & renes. Paulus respuit defectorem operis Dominici; Barnabas redeuntem amplectitur. at in Scriptura tradenda ne hic, nec ille aberravit. Quod ad librorum menda attinet, non sunt illa Spiritus, vel Apostolorum, quae ex aliis exemplaribus facile corriguntur: & ea pauca sunt, de plerisque certo constar.

VERSVS II.

Et procidentes adoraverunt eum.

QUESTIO I.

Quomodo adoraverunt?

§. 1. **Q**uia dicuntur intrasse domum, plerique putant, hospitium Iosephum interea quassisse, dilapsis qui censi fuerant. Ita Maldonatus, alijque Plures Hieronymum Epist. 17. & 18. sequuntur, & in spelunca adoratum aiunt. Res incerta est. Nam Hebraicum *בית* quamvis habitationem significat. Ita in quoque Psal. 103. 19. ubi 70. *Et quid sit in domo ubi erodit habitatio.* Sic Psal. 84. 4. Nidum significat. 1. Reg. 7. 1. Sepulchrum. Exod. 12. 19. dicitur *בית דבר* domus laci.

§. 2. De errore Caluini, Piscatoris atque aliorum, qui eundem tantum adorationem Orientali more arbitrantur, supra dixi. Alter error grauior est Vbiquitarianum, qui carnem Christi nimium adorant, non ut Deo hypostatice tantum unitam; sed ut diuinis attributis dotatam, aeternam, omnipotentem, & humanitatem Deitati parem faciunt, naturarum proprietas confundentes. Hac de re ita orthodoxi sentiunt, Christum adorari eo cultu, qui vero Deo debetur; Deus enim est. Deinde cultum istum derivari etiam quodammodo ad humanitatem; quae divina personae hypostatice coniuncta est, non quod in eam terminetur, eamque ut obiectum habeat, sed improprie, quemadmodum vestis adorari dicitur, cum Rex adoratur, & corpus coadoratur, cum anima; quamvis in veras, similitudine aliqua dissimilitudo sit. Denique potest quispiam cogitatione atque animo solam in Christo humanam naturam spectare, eamque ut Deo gratam, omnibus creaturis maiorem, minorem cultu adorare. Quemadmodum illi qui Christum in hac vita, signati Deum esse, velut virum sanctum, & Prophe-

tam adorabant. Non enim, si quis ita adorare velit, Deum esse negat, sed cum duae sint naturae, duo intellectus, & voluntates, humanitatem hyperdulia adorant. Hoc tamen nec facile faciendum iudicio priuatum, & publice nunquam; ne illo modo adorationis diuinitatem negare videamur. Adoremus igitur Christum Deum, ut & Magos fecisse testatur S. Leo, Serm. de Epiphania. *Adorant magi in carne verbum, in infantia sapientiam, in infirmitate virtutem, in hominis veritate Dominum maiestatis.* Porro munera non tantummodo orientali ritu, sed mysterio, omnium iudicio obtulerunt, Deum, hominem, regem professi.

VERSVS 12.

Et responso accepto in somnis.

QUESTIO II.

Rectene noster dixerit Responso?

§. 1. **L**eue est, non omittendum tamen, quod Beza nostrum interpretem carpit, *ἡ δὲ ὁρασις* vertit ipse, diuinitus admoniti. Vulgata, inquit, *Responso*, non satis proprie; quia percontantibus datum responsum datur. Erasmus, oraculo admoniti. Ego vero *ἡ δὲ ὁρασις* religionem nullam statuo in vocebulis; tamen oraculum lubens refugio, veluti idolorum superstitione contaminatum. Contemnerem ista, nisi viderem Bezam aliosque suis in commentariis solis istis se iactare. Critico igitur respondeamus. Graeco est *ἡ δὲ ὁρασις*, hoc est, oraculo admoniti, Syrus habet *בְּחִלְיוֹתָא דְּהַרְוֵי* & visum est illis in somno. Recte vero noster Responsum vertit *ἡ δὲ ὁρασις*. Et si enim facile concederemus, quod Beza asserit, Responsum non nisi percontantibus dari; non tamen nobis reuelatum est, Magos inter gaudia, precelique de itinere Deum non percontatos. Christum esse credebant, longo itinere venerant, adorant; de reditu, omnique vitae ratione in posterum agenda instructi cupuerunt. Nec dabito eos de reditu ad Herodem ancipites fuisse. Tyrannum viderunt, turbatum, cruentum, profanum, nullum mitti ab Herode, nullum a gente Iudeorum legatum. A Iosepho de statu Republicae, & moribus Herodis edoceri potuerunt.

Pii cuiusque est tali in loco ac tempore omnia diuinae prouidentiae enixius commendare, auxilium ab ea petere. Ad haec ergo responsum acceperunt, itent per aliam viam in regionem suam. Responsum igitur est percontantibus datum. Quod si quispiam respondeat, interdum dari responsum ad ea, quae non rogabantur, sed rogari poterant; facile superciliosam censuram excutiet. Certe respondere ad tempus dicitur creditor, qui non appellatus rem dissolvit. Responsum diuini vocatur, quae rogati, vel non rogati essent. Virg. 9.

Nil me fatalia terrent

Si qua Phryges pro se tallant responsa Deorum.

Sic cum responso diuini dicuntur horrere Cassia regina. Sane tum de Romanis nihil scitanti erant Cassii.

§. 2. Iniuria etiam Erasmus reprehenditur, quod vertit oraculum, quasi vox ea contaminata sit. Oraculi primo quidem vetus interpres frequenter ea voce v. vox non titur, tam pro propitiatorio, quam diuino responso, est infusa. Cur autem diuina oracula non nominemus, est sine ulla etiam oracula demonis? Augustinus cap. 6. de diuinatione Daemonum ea voce vtitur liberrime. Haec atque huiusmodi facultate multa Demones futura praenun-

præmittant, audiunt ut præmittunt: & cum ea prædicunt quæ inde audiunt, non fallunt neque falluntur: verissima enim sunt Angelica & prophetica oracula.

Et l. 16. de civitate Dei c. 36. Accipit etiam Isaac oraculum tale, quale aliquoties pater eius acceperat, de quo oraculo sic scriptum est.

Quod si vocem idololatriæ & aruspicina infamem homo pius fugiendum putavit: Multo magis & periculosius fugere oportuit: illa enim etiam gentilibus in dæmonum responsis vsurpantur, atque adeo apud veteres vix aliter.

VERSUS 13.

Cum autem recessissent, apparuit Angelus Domini in somnis Ioseph.

QUESTIO I.

Quando recessit?

§. 1. **N**on continuo cum recesserunt, nam die quadragesimo in templo præsentatus est. Post purificationem profecti sunt in Nazareth Luc. 2. 39. ex quo constat gravem fuisse persecutionem; & perquisitionem quoque Nazarethum fuisse venturam: nam ex censu cognoscipotuit Iosephum eo venisse, regum quoque adoratio, & palorum, simulque quæ Simeon, & Anna Prophetissæ loquebatur, iam famam auxerant. Herodes quoque ex his omnibus cum animaduertisset se à Magis illulum omnes nervos intendit. Quam diu vero in Nazareth morati sint incertum est. Hoc certum est duplici modo errare Calvinum, incogitantem, & impie. Probabile est, inquit, dominum Mariam peperisse, donec ex puerperio convalesceret, ut iter facere posset. Incogitantem, quia iam venerat Ierusalem, inde iter Nazarethum, tandem iam dies erat quadragessimus, & supra, convalescere igitur poterat, si labore parienti fuisset infirmata.

Impie vero quia partum eum dolore, & debilitate fingit, quod nemo priorum unquam dixit. Verissime dixit Soarezius noster. T. 2. in 3. p. disp. 13. sect. 2. Neminem qui de partu virginem permanisse crediderunt, inueni, qui asseruerit eum dolore peperisse. Calvinus utrunque coniungere debet; dolor enim parientium ex vterii distensione, convulsioneque, oritur. Ut dolor sit corruptio virginitatis, & ea illibata nullus sit dolor: ut enim clauso ostio ingressus est ad discipulos, non læso, non comminuto ligno, ira quoque de thalamo processit ille gigas ad currendam viam, & nascendo matris virginitatem æternum consecrauit. Nec lara erat illi lex quæ Gen. 3. in dolore paries filios. Quæ sine peccati collusione Christum concepit.

Concludam sententiā S. Gregorii Nysseni orat. 1. de resurrectione. Habet & Esaiam, qui gratiam hodiernam sine dolore non parum illustrat. Ab ipso enim matrem innuptam, sine patre peperit, carnem sine dolore puerperium, sine labe partum ante didicisti. Sic enim loquitur Propheta. Ecce virgo in vtero concipiet, & pariet filium: & vocabunt nomen eius Emanuel, quæ vox significat, Nobiscum Deus. Item sine dolore partum extraxit, ipsa rei aequitas te docebit. Nam cum omnis voluptas dolorem coniunctum habeat, necesse est, ut in illa, quæ ita copulata sunt, cum vnum abest, alterum etiam absit. Itaque cum nulla concipiendi voluptas antecesserit, ne parienti quidem dolor est consensurus. Hoc autem Propheta verbis etiam comprobatur, quæ sic habent: antequam veniret dolor partus eius, effugit, & peperit masculum. Aut, quemadmodum alius interpretatur, antequam dolores sentiret, peperit.

Consulendus D. Thom. 3. p. q. 35. ar. 6. atque in eum locum Theologos, quos etiam plerique sectarum exceptis rigidioribus Calvinianis quibusdam sequitur. Porro Calvini hic error alteri errori necessarius esse visus est, ne si in partu virgineo dolorem abesse, & illa virginitatis claustra fateretur, corporum mutuum penetrationem concedere cogeretur, & imaginationes suas de Eucharistia omittere.

VERSUS 15.

Ut adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetam dicentem: Ex Aegypto vocavi filium meum.

QUESTIO I.

De quo Propheta dixit: Ex Aegypto vocavi filium meum?

§. 1. **D**e filiis Israel Propheta loqui videtur: idcirco Iudæi & gentiles, præcipue Iulianus, idcirco Christianis obiecerunt. D. sputat hæc de re Hieronymus hac verba de optimo Gen. Interp. ad Pammach. ad Algas. q. 2. & ba agere in hunc locum. Verba eius tanquam basin d. sputatio videtur. nis initio ponam. Pro eo quod nos docemus. Ex Aegypto vocavi filium meum, Lxx. translulerunt ex Aegypto vocavi filios eius, quod in Hebræo non habetur, nullique dubium est Matthæum de hoc loco sumpsisse testimonium iuxta Hebræicam veritatem. Ergo qui detrahunt nostræ translationi videant scripturam, de qua Euangelista hoc testimonium sumpsit, & interpretatus est in Domino Salvatore: quando de Aegypto reductus est in terram Israel: & cum inuenire non quierim, desinant rugare frontem, adducere supercilium, crispare nares, digitis concerpere. Hunc locum in septimo volumine Iulianus Augustus, quod adversum nos, id est, Christianos evomuit, calumniatur, & dicit, quod de Israel scriptum est, Matthæus Euangelista ad Christum translulit, ut simplicitati eorum, qui de gentibus crediderant, illuderet. Cui nos breuiter respondebimus: Primum Matthæum Euangelium Hebræis literis edidisse: quod non poterant legere, nisi hi qui ex Hebræis erant: ergo non propterea fecit, ut illuderet Ethnicis. Sin autem Hebræi illudere voluit, aut stultus, aut imperitus fuit. Stultus si apertum finxit mendacium imperitus si non intellexit, de quo hæc dicerentur. Stultitiam ipsum volumen excusat, quod prudenter ordinatæque compositum est: imperitum non possumus dicere, quem ex aliis testimoniis scripturarum scientiam legis habuisse cognoscimus. Superest ut illud dicamus, quod ea quæ præcedunt in aliis iuxta veritatem & adimplerionem referantur ad Christum, quod Apostolum in duobus Sina & Sion & in Sara & Agar fecisse cognovimus. Neque enim non est Sina mons, & non est Sion: non fuit Sara, & non fuit Agar: quia hæc Apostolus Paulus ad duo retulit Testamenta. Sic igitur hoc, quod scriptum est, Parvulus Israel, & dilexi eum: & ex Aegypto vocavi filium meum: dicitur quidem de populo Israel qui vocatur ex Aegypto, qui diligitur, qui eo tempore post errorum idololatriæ quasi infans & parvulus est vocatus, sed perfecte refertur ad Christum. Nam & Isaac in typo Christi fuit: quod futura mortis ligna sibi ipse portauerit: Et Iacob quia Liam dolentem oculos Rachel pulchram habuerit uxorem: in Lia qua maior erat, cecitatem intelligimus Synagoga, in Rachel pulchritudinem Ecclesiæ, & tamen qui ex parte typi fuerunt Dominus Saluatoris, non omnia, quæ fecisse narrantur, in typo cuius fecisse credendi sunt. Typus enim partem indicat, quod se totum præcedat in Typo, iam non est typus, sed historia veritas appellanda est.

§. 2. Hoc

ADAMUS QUIN
IN
+ Euangelia
CUI
IN

In 70. alia
lectio est.

Matthæus
nec fallere
voluit, nec
imperitiā
deliquit.

damentum est, quo reliquæ insistent, ne penitus pereant. In hac itaque expositione quisque quod visum fuerit, sequatur. Mihi illa explicatio melior videtur, quæ literalis est de Christo, aut sane sensu primario sensum eius complectitur.

QVÆSTIO II.

An in persecutione Christi exemplo fugere liceat?

§. 1. S. Cyprianus, Athanasius, Augustinus exemplo Christi fugam in persecutione licitam esse docent. Quæ enim, inquit Athanasius, humanitas de Salvatore scripta sunt, ita par est, ad commune genus hominum

Christus fugiens iudeos, non & ille corpus nostrum gestavit, & humanam imbecillitatem ostendit. Probat exemplo fugæ Christi in Ægyptum, in Nazareth, & similibus. Tertullianus tamen iam a fide alienus, ingenio suo, & æmulationi obsecutus fugæ præsidium in firmis abstulit, l. de fuga in persecut. c. 8. Refugit & ipse vim interdum, sed eadem ratione qua Apostoli fugere præceperat, donec scilicet doctrinam suam impleverit. Quæ consummata non dico stetit, sed nec auxilium à patre Angelorum exercitum desideravit, increpito etiam

Petri gladio. Professus quidem & ipse est: animam anxiam vsq; ad mortem & carnem infirmam, ut tibi ostenderet primo in se iramque substantiam humanam fuisse ex proprietate anxietatis animæ & imbecillitatis carnis. ne aliam ut quidam nunc induxerunt, aut carnem aut animam Christi interpretaretur. Vim itaque eludere sibi videtur argumenti, si dicat Christum fugisse, donec doctrinam impleverit, & eadem ratione fugere Apostolis permisisse. Verum magis se,

arguere licet, donec lex aliqua stare videatur.

§. 2. Dum ille fugit, Herodes scævit, omnes infantes in Bethlehém, & finibus eius occiduntur. Quod a bimatu vero signanter Herodes, à bimatu & infra occisos voluit, secundum tempus quod exquisierat à magis, quosdam monuit, ut stellam bennio ante natum Christum apparuisse, quosdam, ut biennio post natum Christum eadem factam existimarent. Verum alii stellam ante partum vitam referunt. Imo Caluinus, stulte, inquit, stella ante pro confesso sumunt, stellam non apparuisse nisi post partum virginis: quod cum tamen plerique sentiant, merito stultos videri potest, si quis omnes stultos indicet. Mihi videtur Herodes suspicatus esse stellam diutius apparuisse, quam illis visa fuerit; nec enim, quemquam diem, quæ primum eam videre potuerunt, indicare facile fuerit, affirmare promptum fuit, ante non fuisse; neque enim vel pluuio cælo, vel alia de causa, mox stellam, ut emicuit, etiam videri necesse fuit. Deinde securitati ut consuleret, scævitiam extendit: Nam quidam etiam mensuri infantes mascululi sunt, & rudis miles in tam furioso facinore decipi non difficulter poterat, quibus ut Tyrannus occurrere securitatis ret, ne scelus perderet, omnes bimulos, quique infra causam crucis ætatē essent, occidi imperavit. Atq; ita intelligendum est, quod ait *intra tres menses*, secundum tempus quod exquisierat à magis. Nam tempus illud exquisitum à magis referendum est ad id quod dicit, *infra*. Nempe occidit eos, qui intra bimatum erant, non omnes, sed se-
cundum tempus quod exquisierat à Magis, non erat, exquisierat eos occidi necesse, qui post Magorum aduentum nati à Magis ad ii erant: de eorum enim ætatē facile constare poterat qui in- rat. Quanquam non est dubium multos quoq; infra erant, nores Christo, dum miles dubitat, & imperium tamen exequitur, occisos. Quanquam mihi veris-

Adami Cen-zen in Euang. Tom. I.

mile redditur, Herodem non adeo celeriter scævisse, dum enim Magos expectat; deinde de abitu cognoscit, dubitatque an illi illi fuerint, & pudore aliam viam sinit ingressi, transit dies quadagesimus, dein perfectis omnibus secundum legem Domini, reuersi sunt in Galileam, in ciuitatem suam Nazareth. Luc. 2.

39. Quamdiu ibi habitavit, incertum est. At certissimum est Caluinum falli, dum Iosephum in fugâ, Præsentia in transitu Ierosolymæ ait functum pietatis officio, tio Christi quod lege Domini præscriptum erat. Nam Lucas ex- non est in pressis verbis docet; Eos postquam omnia perfecit, fugâ facta sent, reuersos in Galileam in ciuitatem suam Nazareth. Deinde Ioseph noctu fugam capessit, cum Maria & puerulo; instabat igitur periculum è proximo; quomodo in mediam flammam se daret? præsertim cum è Nazareth per Ierosolymam non sit iter in Ægyptum. At in multitudine latere potuit. Cur ergo rediens ex Ægypto, postquam audisset omnes de functos, qui quæssent animam pueri, non tamen in Iudæam esse ire ausus, quod Archelaus regnaret? An in re præsentimini Herodem timeret, quam sopita iam fama Archelaum?

At vero non latuisse, sed multis manifestatum constat, ex Luc. 2. 28. De illo enim Anna loquebatur omnibus, qui expectabant redemptionem Israel. Prodere quidem hoc esset dominum, si eo tempore, quo nocte fugit Ioseph, in templo Ierosolymitano laudes eius celebrarent.

VERSUS 18.

Vox in Rama audita est, ploratus & ululatus multus Rachel plorans filios suos, & noluit consolari quia non sunt.

QVÆSTIO I.

An hæc de Christo prædicta sint?

§. 1. Hieronymus hunc in locum monet, nec ex Hebræo, nec 70. transluisse verba Matthæum. Vox in excelso audita est, &c. Nec iuxta Hebræicum, nec iuxta Lxx. Matthæus sumpsit testimonium. Legimus enim in eo post descriptionem infantum necis: Tunc impletum est, quod dictum est per Hieremiam Prophetam dicentem: Vox in Rama audita est, ploratus & ululatus multus: Rachel stens filios suos: & noluit consolari, quia non sunt. Ex quo perspicuum est Euangelistam & Apostolos, nequaquam ex Hebræo interpretatione alicuius secutos, sed quasi Hebræos ex Hebræis quod legebant Hebræice, suis sermonibus expressisse. Rachel mater Ioseph cum veniret Bethlehém, subito partus dolore correpta, peperit filium: quem obsterix, quia moriebatur pariens, vocauit Benoni, hoc est, filius doloris mei. Pater autem Iacob mutauit vocabulum & appellauit eum Benjamin hoc est filius dextera. Queritur itaq; quo modo Matthæus Euangelistam testimonium Prophetæ ad intersectionem transtulerit parvulorum, cum perspicue de decem tribubus scriptum sit, quarum princeps non fuit Ephraim, & nequaquam sit in tribu Ephraim, sed in tribu Iuda: ipsa est enim & Bethlehém dicitur, unde & nomina vtriusque concordant. Bethlehém vocatur domus panis: Ephraim hæc dicitur, quam nos vbertatem possumus dicere. Quia igitur Rachel in Ephraim hoc est in Bethlehém condita est: sicut & scriptura sancta & titulus sepulchri eius hodieque testantur: sicut dicitur pueros, qui iuxta se, & in suis regionibus interfecit sunt. Quidam Iudeorum hunc locum sic interpretantur, quod capta Hierusalem sub Vespasiano, per hanc viam Gazam, & Alexandriam infinita millia captiuorum Romanam directam sint: alij vero, quod vltima captiuitas sub Hadriano quando & Iudeorum urbs Hierusalem subuersa est, innumerabilis populus diuersa expositio-

D

atatis nre.

etatis & utriusque sexus, in mercato cerebini vendidatus sit. Et idcirco execrabile esse Iudaei mercatum celeberrimum visere. Dicant illi, quod volumus: nos recte testimonium sumpsisse dicemus Evangelistam Matthaeum pro loco in quo Rachel condita est: ut vicinarum in circuitu villarum filios quasi suos flecteret, &c.

§. 2. Quod Iudaeos attinet, non erat operae precium de Tito, vel etiam Adriano novas fabulas effingere, sub Tito in Galilaea, & Ierosolymis, ubi gentis cammentio est put erat, praecipue clades saevit, multo minus ad in hoc loco Adrianum pertinet. Ephraim eo tempore non mihi grauit, ut eius toties mentio instituitur: De Iuda & Benjamin agebatur. Nam Ephraim iam adeo diu desierat esse populus, ut patriae & linguae oblitus fuerit. Alio igitur illa referenda sunt. Verum primo textum consideremus, in quo etiam alia verba videantur, nihil tamen est repugnans.

In Rama רמא, noster vertit: in excelso, 70. רמא, ut constet esse locum aliquem in finibus Bethlehemi, latinis Excelsum. Ploratus נהי Nehi. 3. & 7. & 9. noster vertit lamentationem. Ululatus נהי bechi sentientes fletus, נהי & נהי. Textus est: Mulus רמא coniungendum est cum נהי, & sensus est, Bechi Thamrarim, fletus amaritudinum, quod bene vertitur ὁδυρμός πλῆθος. Est perseverans tristitia.

Denique in Hebraeo additur, super filios suos, hoc modo, Et noluit consolari super filios suos. quod nec in nostro a versione est, nec in 70. nec Matthaeus recensuit. Chaldeus tamen adiunxit. Ex hisce igitur perspicuum est, non esse aliquam sententiarum inter Ieremiam, & Matthaeum differentiam: licet verba non studiose annumerata sint.

§. 3. Iudaei ista omnia de dolore Rachelis interpretantur, qua inducitur lamentari filios Benjamin in captiuitatem abductos, & gaudere de reditu. Haec interpretati oppono, totum Ieremiae contextum, qui de Christo, & eius regno prophetat, non de Benedictio, iamitis. Quod ut ostendam, legendus est ipse Prophetica. In illo tempore dicit Dominus: Ero Deus vniuersis cognationibus Israel, & ipsi erunt mihi in populum. Et v. 6. Quia ead reditū sit tempus, in quo clamabunt custodes in monte Ephraim. Surge & ascende in Sion ad Dominum Deum nostrum. Hoc non est factum soluta captiuitate Babylonica; nam Samaritae infesti semper hostes Iudaeorum fuerunt. Itemque v. 8. 9. 10. Clarissime v. 22. Femina circumdabit virum, & 11. 31. Ecce venient dies, & seriam domus sunt facta Israel pactum novum, non secundum pactum, quod pepigi cum patribus eorum, & v. 33. Dabo legem meam in visceribus eorum. Et non docebit vir ultra proximum suum.

Denique ait in fine capitis, ciuitatem adificandam, & non destruendam usque in perpetuum. Haec nullo modo conveniunt, & Iudaeis ex Babylonia reducibus, & sub Persarum, Graecorum Romanoque imperio gementibus; nec de tali igitur dolore, vel consolatione agitur: Sed Christo, a postolis, Samaritae recipienti verbum Dei. Aut ostendant haec aliquando acta, Iudaeos a Septentrione reductos. Perspicuum igitur est, non convenire ista liberationi per Cyrum concessa, ut Iudaei interpretantur; neque enim Tribus Ephraim redit, & expertus est eo tempore, quod dicitur, v. 26. statui post Si filius honorabilis mihi Ephraim, miserans miserebor eius. Multo minus convenit Ierosolymorum illa exstructione ista, quae omnino postea vastata, ut non manserit lapis super lapidem. Hanc ob causam Rabbini nonnulli de aliqua veteris Testamenti historia agi, si d ignota, fingunt. Verum hic quoque sine ratione fumos vendunt. Quamvis enim aliqua calamitas evenire filiis Rachel potuerit, quam aboleverit temporis vetustas, non tamen tam insignium promissionum effectus in obscurum esse potuerunt, ut cuiusque

quamvis obiter legenti constare potest. Deinde si de tribuum reditu agitur, & captiuitate, cur potius Rachel luget, quam Lia? Sane Lia filii redierunt, hoc est filii Iudae, Beniamitae pauci fuerunt, caeteri tribus in dispersione manserunt. Imo Bethlehem ad Iudam pertinet, sed Rachel lugere inducitur, quia ibi sepulta est. Quid porro ad solos Bethlehemitas, omnium communis felicitas, aut clades?

§. 4. Opponunt tamen versum 18. Haec dicit Dominus, quiescat vox tua, & oculus tuus a lacrymis, quia est merces operis tui, ait Dominus. Et reuerentur de terra inimici. Et isti spes novissima, ait Dominus, & reuerentur filii tui ad terminos suos. Respondet tamen hanc ipsam promissionem non esse completam, nisi per Christum cum ad Rachelam seu Ecclesiam veri Israelitae ex omni orbe redierunt. Neque enim simpliciter reditus, sed cum ea felicitate, & novitate promittitur, quae nec Cyro regnante, nec deinceps fuit, si temporaria spectemus, addo quod de reditu Ephraim statim adiungitur falsum esse. Nullus enim eius reditus fuit, nisi ad Christum conversio, nec iam populus vllus superest Ephraimitarum, qui redire possit.

VERSUS 19.

Defuncti sunt enim qui querebant animam pueri.

QUESTIO I.

An Christus animam habuerit?

§. 1. Apud S. Athanasium in colloquio orthodoxo Axi, & Macedoniani hinc probatur, Christiani verum hominem, veram animam habuisse. Non est hic vnus error vester, inquit ille, qui eiusdem cum patre essentia filium esse dicitis, sed quod Dominum incarnatum animam quoque habuisse asseritis. Et paulo post faceret Macedoniani, suos Christum exanimem dicere. Qui responderet Orthodoxis. Quomodo ergo Angelum audies Iosepho dicentem: assumpto puero eiusque matre fuge in Aegyptum: quae siturus est enim Herodes animam pueri: & iterum: Surge & vna cum puero, eiusque matre praesciscere in Israeliticam terram: mortui sunt enim, qui animam pueri querebant ad necem. Sane diuinitatem ad necem quaerit Angelus non dixisset, nec Iosephus credidisset, sed eam animam, qua constabat vita humana.

VERSUS 23.

Quoniam Nazareus vocabitur.

QUESTIO I.

Vnde, & a quo vocatus Nazareus, vel Nazarenus?

§. 1. Matthaeus non vnum Prophetam nominat, sed per Prophetas esse dictum affirmat: Chrysolomus, aliique eum sequi soliti, a Prophetis dictum volunt quorum scripta non extant. Caluinius ait, eum, nodum, quem soluere non potuit, abscondisse. Nihil coloris habere eam responsum, omnes enim libros qui Matthei tempore fuerunt, etiam nunc superesse.

Quamvis autem Chrysolomus solutionem non sequeretur, non tamen Caluini rationem probare possem: phetis qui cum enim tot veterum libri interierint, ut ostendit in non exstant Prolegomenis P. Serarius, nihil mirum est, si multa citare pot ex eis vel traditione, vel citatione in alios libros translati, seruari potuerint. Iudas vers. 14. citat Prophe-

Prophetiam Henoch, quem ait prophetasse septimum ab Adam, & verba allegat. Quod signum est, vel traditione, vel scripto vaticinium vetustissimum esse servatum, pari ergo modo cum tot Prophetæ fuerint in populo Dei, tā pauci scripserint Prophetias, quod enim Elias, aut Helias scripsit? Non abs re Chrysostomus existimavit, quoniam in Scriptu a nusquam totidem verbis id invenitur, quod Matthæus per Prophetas dictū esse testatur, id ab aliquo, vel aliquibus dictum esse, quorum scripta non superessent, aut nulla fuissent, sed memoriæ Ecclesiæ continerentur. Non dissimilis aliorum sententia, qui putant à Prophetarum interpretibus dictum Nazarenum. Verum id minus probandum est. Si enim Prophetæ dixerunt, appellandum Nazarenum, quid opus est ad interpretes cōfugere? Prophetas enim citat Matthæus, & in illis sit auctoritatis scilicet. Si Prophetæ sic eum non appellaverunt, parum opis est in commentariis interpretum, nisi ipsi Prophetica auctoritate pollebant.

Vaticinia
multa
moria
hominum
cōtinuatur.

nam
in di
tione

Nazar &
Nazar
noti in di
finita.

nam
me
ent.

Vulgatissi
mum Na
zarenus
nomen.

Christiani
dicti Na
zarenus.

per
matthæum.

§. 2. Qui certum scripturæ locum designant veteres, & recentiores, tripliciter differunt. Alii enim Nazarenum dictum volunt, quasi se paratum, Domino consecratum, ut Gen. 49. 26. Et in vertice Nazareth inter fratres suos, & Iud. 13. 7. ubi Samson dicitur Nazareus futurus Domino. Alii ad Isaïam referunt 11. 1. Egre ditur virga de radice Jesse, & flos de radice eius scēdet, ubi in Hebræo est Neze; alii utrumque locum coniungūt.

§. 3. Duo sunt apud Hebræos verba, eiusdem promotionis, sed d uerla significacionis נָצַר Natzar, & נָצַר Natzar, siue scribere malis Nadzar, & Natzar, quæ nos pronunciatione vix distinguimus, Iudæi Sibilo aliquo expresse, ut facile iudicari esset, quam vocem proferrent Natzar per נָצַר est custodire, formare, plantare, נָצַר planta tenera, germen, flos, quod accurate custodiatur. Huiusmodi ferculus est Christus Dominus, de radice David, de quo Angelis mandatum est, ut in manibus portent eum, ne forte offendant ad lapidem pedem suum. Altera dictio est נָצַר per Zain, quæ est separare, sanctificare, unde נָצַר Nazir, & Chaldæis נְזַרְיָא Nezarā, Nazareus, quales illi quorum Nazareatus in lege describitur, qualis etiam Ioseph ob sanctitatem, & ex lege dicta Samson. Hoc quoque in Dominum nostrum convenire dubium non est; fuit enim multis modis, segregatus à peccatoribus, sanctificatus, & Deo dedicatus.

§. 4. Christum Nazarenum vocatum constat ex Sacris Euāgelis, hoc loco Græce dicitur, Ναζωρεῖος, Marci 1. 24. Ναζωρεῖος, Luc. 4. 34. eodem modo; atque eodem modo aliis in locis, adeoque nomen hoc notum fuit, ut omnes viderentur. Matt. 26. 71. Marc. 1. 24. & 16. 6. & 18. 37. Act. 2. 22. & 3. 6. & 6. 14. Quin ipse se ita appellat, Act. 22. 8. Ego sum Iesus Nazarenus quem tu persequeris, & 26. 9. Quin etiam hoc nomen in titulo positum fuit, Ioan. 19. 19. Iesus Nazarenus Rex Iudeorum. Hinc etiam continuo vocari videmus Christianos Nazarenos; nam Act. 24. 2. Accusator Pauli vocat eum, auctoritatem seditionis sectæ Nazarenorum. Sic deinde per contemptum Christum, & Christianos vocant Iulianus, Porphyrius, hodieque Iudæi. Elias Iudæus testatur hos ab illis vocari נָצַרְיָא Nosserim, seu Nazarin. Dubitari solet tamen an à נָצַר datur, an vero נָצַר. Verum hoc licet certissime non constet, omnino tamen probabile est, à נָצַר Natzar dici, ut florientis quali, seu floridus appelleretur. Non est hoc omnino certum: quia Nazareth, non invenitur in sacris Bibliis, nisi in nouo Syrorum Testamento: omnis ergo certitudo etymologia nititur Syriaca versione, ubi semper per נָצַר scribitur. Quamquam ille quoque gentes duas literas confundunt, cum eisdem instrumentis oris efferantur; nam supra ubi Hebræus habet נָצַר Chaldæus legit נָצַר per Zain; nec mirum has literas inter se commutari, Adami Conz en in Euāg. Tom. I.

cum in נָצַר & frequentissime mutantur. Quia tamen semper ita scribunt, & ipse Elias נָצַר vocari dicit à Nazareth suis נָצַר virgultum seu florem, & Christianos quasi virgulta super truncum sacrosancti corporis Christi Iesu insita & radicata, in Syro titulo crucis vocatur נָצַרְיָא Natzaia, vel citur, ut alii pronunciant, Notzaia. Convenit hæc etymologia Christo non modo, quia virgultum, & flos, sed quia servator. Ita Exod. 34. 7. נָצַר custodiens. Hoc nomen cum multis scandalo esset, Bethlehemitam enim non Nazarenum Christum esse oportere sciebāt Euāgelistomnes, hinc Euāgelista causam cur ita appellatus sit, ita causam indicat; non quod in Nazareth natus, sed educatus esset. cur Nazarethus igitur Iosephi Iudæam fugientis, Prophetica veritati servavit: Nam & in Bethlehem nasci, & ab educatione Nazarenum vocari oportuit, ut unq; Matthæus factum probavit, Natiuitas in Bethlehem ex cōfusu Cæsar, & adoratione Magorum constabat; de nomine Nazareni ex usu vulgi. Quod igitur per contumeliam nomen imponebant Domino, id Euāgelista à Prophetis prædictum esse asserit, eo; probat ipsum esse Christum, argumentum in adversarios retorques. De tam vulgato nomine, tamquam muliarum disputationum causa, prædixisse certi aliquid Prophetas non est dubium. Nam quod ad loca citata attinet, erat Ioseph, & Samson typi Domini, sed alio nomine dicti phetæ præ Nazareth. Quod ad Isaïæ verba, dicitur illis Christus dixisse hoc נָצַר quod ait Elias esse nomen Hebræum vrbis Nazareth, verum tamen non videtur hoc satis expresse de probat dictum per Nazareni nomine probando. Indicat hoc satis Tertullianus l. 4. ad Marcion. c. 8. Nazareus vocari habebat secundum Prophetiam Christus creatoris. Unde & ipso nomine Iudæi Nazareos appellant per eum. Vera igitur & expressa fuit eo tempore nota Prophetia aliqua creatoris, de hoc nomine. Sed Tertullianum potius audiamus. Nam & sumus de quibus scriptum est, Nazareus exalbat sunt super nuem. Qui scilicet retro luridati delinquentia maculis, & nigrati ignorantia tenebris. Christo autem appellatio Nazareus competitura erat ex infantia latebris, ad quas apud Nazareth descendit, vitando Archelaum filium Herodis. Hoc propterea non omisi, quia Christum Marcionis oportuerat omne commercium egerasse, etiam locorum familiarum Christi creatoris, habentem tanta Iudææ oppida non ita Christo creatoris per Prophetas emancipata. Caterum Prophetarum erit Christus vbi cūq; secundum Prophetas invenitur.

Hieronymus putat fixum de scripturis testimonium non proferri. Merito; nam quamvis etymologia prædixit, quæ conveniat, vel ex sanctitate Nazareum, vel à furculo extet testis & flore; hoc tamen est gentile nomen, ab urbe deducendum, ideoque ex patria, non ex alia re dicti nominis non fertur, appellationem sumptam esse cōstat. Quocirca Chrysostomi sententiam veram arbitror: tum ob causas ante allatas, tum quod videamus Prophetas plurimos, vel non scripsisse, vel eorum fragmenta recitari, quod etiam in aliis auctoribus usu venit: extant enim inter Prophetarum libri ex fragmentis veterum auctorum. Prophetas plurimos fuisse constat, quia iam tum erat Zachariæ, gemenia, ut Simeon, Anna, alii. Neque igitur hæc sententia non auctorum est, neque à recentioribus reiecta. Cur enim negemus auctorum alios Prophetas de Christo prophetasse, quamvis fuerint, non scripserint, aut scripta excidisse, plurima tamen, vel memoriæ, vel commentationum thesauri ad Christi tempora pervenisse, quæ nunc interciderunt? Fieri enim potest in libris amissis clarius hoc existisse testimonium, ait Aretius Caluino suo consideratior discipulus. Hoc ad iungere liber: Nazareos hæreticos, quialio quoque nomine Symmachiani appellati sunt, huc non pertinere: De illis Epiphanius Augustinus, alii.

Adamus Conz
in
Euāgelis
cvi
18